دەقی کراوە، بنەما و پراکتیک
دەقی(زێوان)ی سەباح ڕەنجدەر بە نموونە

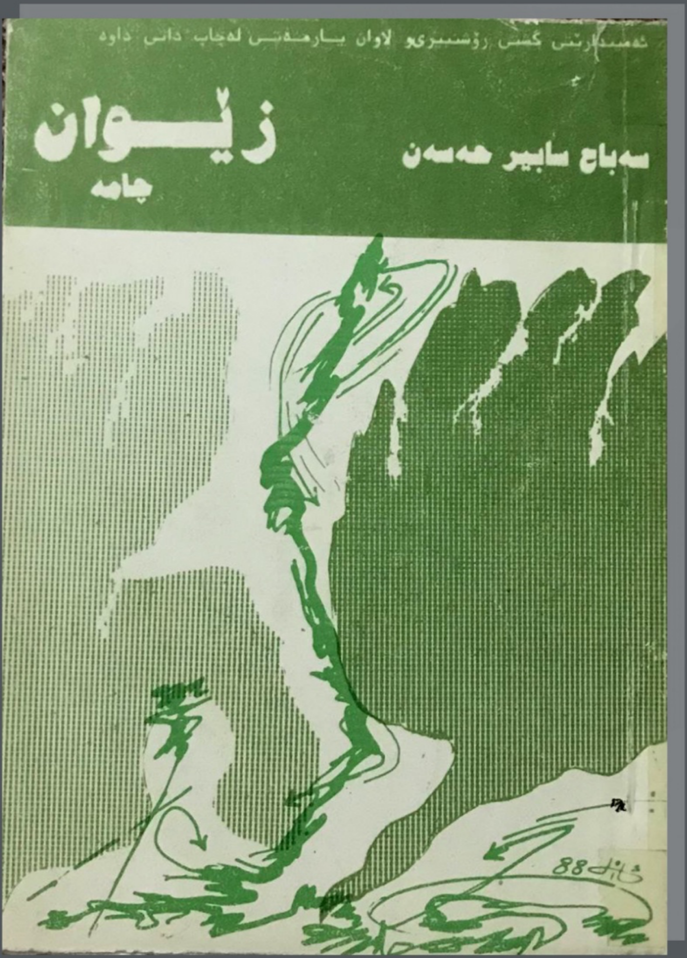

د. سامان عزەدین سەعدوون

کتێبی ژنەفتن

٤

دەقی کراوە، بنەما و پراکتیک

دەقی(زێوان)ی سەباح ڕەنجدەر بە نموونە

د. سامان عزەدین سەعدوون

دەقی کراوە، بنەما و پراکتیک

دەقی(زێوان)ی سەباح ڕەنجدەر بە نموونە

د. سامان عزەدین سەعدوون

وەشانی ژنەفتن
jineftin.krd
ناونیشانی: دەقی کراوە، بنەما و پراکتیك
دەقی (زیوان)ی سەباح ڕەنجدەر بە نموونە
نووسینی: د. سامان عزەدین سەعدوون
بابەت: لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی
دیزاینی: گەیلان عەبدوڵا
مێژووی بڵاوکردنەوە : هەولێر، شوباتی ٢٠٢١
چاپی یەکەم: ئلیکترۆنی
١٠٧ لاپەڕە
Email: jineftin@jneftin.krd
مافی لەچاپدانەوەی ئیلکرۆنی و کاغەزی پارێزراوە.
بلاوکردنەوەی پاژ یان بەشێک لە وتار و کتێبەکان تەنیا بە ئاماژەدان بە سەرچاوەکە ڕێپێدراوە.

پێرست

پێشەکی..٨

بەشی یەکەم: چەمکی دەقی کراوە.............................١١

تیۆری وەرگرتن و دەقی کراوە..............................٢٠

هێرمینۆتیکا و دەقی کراوە................................٢٦

بەشی دووەم: دەقی زێوان لە ڕوانگەی تیۆری دەقی کراوەوە..........٣٣

ئەنجام..١٠١

سەرچاوەکان......................................١٠٥

پێشەکی

سەباح ڕەنجدەر: ١٩٦٥\١١\١٨ هەولێر- .....، شاعیرێکی دیاری قۆناغی نوێگەریی کوردییە، خاوەنی تایبەتمەندی شێوازی شیعریی خۆیەتی، زۆری لەبارەوە نووسراوە. دەقی زێوانی، لە تەمەنی هەژدەساڵیدا نووسیوە، شاعیر لە ساڵی ١٩٨٣ دەستی بە نووسینی زێوان کردووە و لە ١٩٨٧ تەواوی دەکات. تاقیکردنەوەیەکی نوێی شیعریی کۆتایی ساڵانی هەشتاکانە. ئەم دەقە لە لایەن چەند توێژەرێکەوە خوێندنەوەی بۆ کراوە. ئەوەی جێی سەرنجە ئەوەیە ئەم دەقە، یەکێکە لە دەقە درێژەکانی شیعری قۆناغەکە، کە بە درێژترین دەقی شیعری دادەنرێت و بۆ خۆی لە شێواز و بنیاتی زماندا جیاواز و نوێ بوو، تەنانەت ئەوەندە تازە بوو، ڕێگە نەدراوە چاپ بکرێت و بڵاوبێتەوە، دوای چەند هەوڵێک ئینجا ڕێگای پێدراوە.

ئامانجی توێژینەوەکە ئەوەیە کە زانستییانە بە دروستی چەمک و واتای دەقی کراوە بەو شێوازەی کە **ئیکۆ** دیاری کردووە بخاتە ڕوو. هەروەها ڕەوینەوەی تەمومژی سەر ئەم چەمکە و تێکەڵکردنی لەگەڵ چەمکی تردا، کە لای هەندێ لە ڕەخنەگران و شاعیرانی کورد و

عەرەب بە واتا ئیکۆییەکەی لێی ناڕوانن، ئامانجێکی تری توێژینەوەکەیە. دەقی کراوە هەروەک ئیکۆ ئـامـاژەی پێکردووە زیـاتر لە خوێنـدنەوەیەک و لێکـدانەوەیەک هەڵدەگرێت. لەو ڕوانگەیەوە بۆ خوێندنەوە و لێکدانەوەی دەقی زێوان ئێمە میتۆدی تەواوکـاریمـان لە ڕوانگەی ڕەخنەی خوێنەرەوە بەکـارهێنـاوە. کـاتێ کە ڕوو لە شـــیکردنەوەی دەقـی زێـوان دەکەیـن تەنـیـا لە یەک گۆشـــەنیگـاوە لێی نـاڕوانین، بەڵکو پێمـان وایە دەق لە ڕوانگەی ئەو میتۆدە ڕەخنەییـانەی کە دەســـەڵات بە خوێنەر دەدەن و وەک نـاوەنـدێـک ڕۆڵەکەی بە گرنـگ دەزانن لە لێکدانەوەی واتادا تا ئەو ئەندازەیەی کە زیاتر لە خوێندنەوە و لێکدانەوەیەک بۆ دەق بکرێت.

بۆ یەکەم جارە لە ڕەخنەی کوردیدا لەبەر ڕۆشـنایی بنەمـاکـانی تیۆری دەقی کراوەدا خوێنـدنەوە بۆ دەقی شـــیعری زێوان دەکرێ. بۆ گەڕان بەدوای واتـای نوێدا، لێکدانەوە و خوێندنەوەی جیاوازی لەبارەوە دەخەینە ڕوو. ئەم کارەش بۆ خۆی زیندوویێتی دەقەکە دەردەخات، چونکە دەقەکە لە ئاکامی تاقیکردنەوەیەکی ڕاستەقینەی شـاعیر و سۆزێکی ڕاستەقینەوە دروست بووە. وەک ئەوەی خوێنەر خۆی لەبەردەم گێڕانەوەی ژیـاننـامەی خۆیـدا بێـت نەک شـاعیر ئەمەش سیحری گێڕانەوەیە بەو زمانە شیعرییەی کە لە پشتی دەقەکەوە خوێنەر ئاراستە دەکەن. دیارە هەر

ئەم ڕاستییەش هۆکاری سەرەکییە وەک پاڵنەری نووسینی ئەم توێژینەوەیە. دەق لە مانای خۆیدا کەلەبەرێکی گەورە دەهێڵێتەوە بۆ گوتنی تر و بیرکردنەوەی تر و هاوبەشیکردنی تر کە خوێنەر ڕادەکێشێتە بازنەی بوونی خۆیەوە.

بەم پێیە سوود لە میتۆدە ڕەخنەییەکان و هەموو تێڕوانینێکی ڕەخنەیی وەردەگرین بۆ گەیشتن بە جیهانبینی دەقەکە لە ڕێگای کارکردن لەسەر زمان و کردنەوەی کۆدەکانی دەق و ئاماژەکانی بە مەبەستی ئاشکراکردنی مانای دەق کە لە چوارچێوەی دەقەکە دەرناچین و لە مانای بنەڕەتی دەقەکە دوور ناکەوینەوە.

بەشی یەکەم: چەمکی دەقی کراوە

دەقی کراوە وەک چەمکێکی ڕەخنەیی دوای بونیادگەری هاتۆتە ناو بواری ڕەخنەی ئەدەبییەوە. ئەم تیۆرە نوێیەی ڕەخنە کە بۆ خۆی دەستنیشانکردنی جۆرێکی نوێی خوێندنەوەی دەقی ئەدەبییە، پەیوەندی بە هەموو چەشن و ژانرە ئەدەبییەکانەوە هەیە. ((ئەم چەمکە لە بنەڕەتدا بۆ فەیلەسوف و نووسەری ئیتالی ***ئیمرتۆ ئیکۆ*** دەگەڕێتەوە کە لە کتێبی ڕۆڵی خوێنەر the role of (readar) بەشێک لە دەقەکان بە هۆی بوونی توانای ڕاڤەکاری تیایاندا بە دەقی کراوە (Open text) پێناسە دەکات. لەلایەنە سیمانتیکییەکەیەوە لێکدانەوەی هێما و نیشانەکانە، لەلایەنە میتۆدییەکەیشیەوە بەپێی هەردوو میتۆدی هێرمینۆتیکا و وەرگرتن، دەقی کراوە زیاتر لە خوێندنەوەیەک هەڵدەگرێ.)). (https://en.wikipedia.org/wiki/Open_text). لە بەرانبەردا دەقی تریشمان هەن بۆ نموونە دەقە پۆلیسییەکان یان دەقە گاڵتە ئامێزەکان، کە پێیان دەڵێین دەقی داخراو (closed text) ئەم دەقانە یەک ئامانجیان هەیە و خاوەنی توانایەکی کەمی وەرگرتن و پەسەندکردنی لێکدانەوەن. (د. ڕباب هاشم حسین. https://www.google.com). ئیکۆ زاراوەی دەقی

کراوەی لە ١٩٥٨ داهێناوە، کتێبێکی بە ناونیشـــانی (**کاری کراوە**) چـاپکردووە، لەو کتێبەیـدا ئەو ڕاســـتییە دەخـاتە بەردەســـت کە دەق کراوەیە لەوەی کە چەند مانا و چەند لێکدانەوەیەک هەڵدەگرێ. ئیکۆ بنەماکانی دەقی کراوەی لە کارە مۆســـیقییە کلاســـیکییەکان و ڕۆمانەکانی ***جیمس جۆیس***، بە تـایبەتی نموونەی ڕۆمـانی (**یۆلیســـیس**) دۆزیوەتەوە. پاشـــان هەندێ لە شـــانۆنامەکانی ***برتۆلد برێخت*** و نموونەی تێکســـتە شـــیعرییەکـانی ***فێرلین*** و ***مالارمێ*** وەک دەقی کراوە پێشـــکەش دەکات. بە تایبەتی (وەرزێک لە دۆزەخ)ی شاعیری نوێخوازی فەرەنسی ***ڕامبۆ*** (١٨٥٤ – ١٨٩١)). (نەوزاد ئەحمەد، فەرهەنگی زاراوەی ئەدەبی، ٢٠١١، ٣٤٥)

لەوانەی خرانە ڕوو چەند ڕاســـتییەکمان بۆ ڕوون دەبێتەوە: یەکەمیـان ئەوەیە کە ئەم چەمکە نوێیە لەدوای ئەوەی ئیکۆ لە ١٩٥٨ دایهێنـاوە کەوتۆتە نێو تیۆرەکـانی ڕەخـنەی ئەدەبـیـیەوە. دووەم بـریـتـیـیە لەوەی کە دەســـتنیشـــانکردنی دەقی کراوە لەنێو دەقە ئەدەبییەکاندا پەیوەندی بە کۆنی و نوێی دەقەکانەوە نییە. ڕاســـتییەکی تریش ئەوەیە کە بناغەی ئەم تیۆرییەی لەسەر بنیات نراوە ئەوەیە، کە دەق لە خۆیدا چەندین خوێندنەوەی شـــیاو هەڵدەگرێ. ســـەرهەڵدانی ئەم چەمکە پەیوەندی بە قۆناغی

دوای بونیادگەرییەوە هەیە، بە دیاریکراوی دوای تیۆری ئیستاتیکای وەرگرتن. کەواتە دەقی کراوەی بەرهەمهاتوو پەیوەندی بە سەرهەڵدانی چەمکی دەقی کراوەی ئیکۆوە نییە.

تویژەرانی بواری ڕەخنەی عەرەبی میژووی سەرهەڵدانی ئەم چەمکە دەگەڕیننەوە بۆ دەقیکی ***فازل عەزاوی*** بە ناونیشانی (مخلوقات فاضل عزاوي الجميلة) کە بۆخۆی ئاویتەیەکە لە ژانرە ئەدەبییەکان، هەروەکو خۆیشی ئاماژەی پیدەکات و دەڵێ ((کاتێ دەقی مخلوقات الجميلەم لەناوەڕاستی شەستەکاندا نووسی لە پیشەکییەکی کورتدا ئاماژەم بەوە داوە کە ئەم دەقە دەقیکی کراوەیە، لەکاتیکدا ئەم چەمکە هیشتا دەرنەکەوتبوو.)) (سیڤا علی، ٢٠١٩، النص المفتوح، ١٢). شاعیر مەبەستی ئەوەیە لە ناوەڕاستی شەستەکان هیشتا دەقی کراوە دەرنەکەوتبوو، ئەو دەقیکی کراوەی نووسیوە. ئەم هەڵە تیگەیشتنە لە ئەدەبی عەرەبیدا لیرەوە سەری هەڵدا، کە بەلایەوە دەقی کراوە جۆریکە لە فۆرمیکی نوێ کە شاعیر خۆی بۆ بەرهەمهینانی ئامادە دەکات و ئاویتەیەکە لە ژانرە ئەدەبییەکان. بەڵام بە مانا ئیکۆیەکەی ئەم چەمکە پەیوەندی بە تیۆری خویندنەوەوە هەیە نەک بە فۆرمی دەق، پاشان ئەوەندەی پەیوەستە بە خوینەر و خویندنەوەوە، ئەوەندە پەیوەست نییە بە نووسەرەوە. چونکە دەقی کراوە فۆرم

نییە، بەڵکو بەو دەقە دەوترێ کە خوێنەر لێکدانەوەی هەمە جۆری بۆ دەکات. شـــــاعیر ناتوانێت ناوی دەقی کراوە لە بەرهەمەکەی خۆی بنێـت، بەڵکو ئەوە خوێنەرەکـانن لە ئاکامی فرە خوێندنەوەیان بۆ دەقەکان ئەو ناوە بەدەقەکان دەبەخشن.

بەم پێیە ڕەخنەگرانی عەرەب تێڕوانینیان بۆ چەمکی دەقی کراوە جیاوازە لە تیڕوانینی ئیکۆ. بۆ نموونە ***عەزاوی*** جەخـت لەوە دەکـاتەوە کە دەقی کـراوە ((جۆرێکە لە نووســـین هەموو ژانرەکان ڕێکدەخات: شـــیعر، ڕۆمان، چیرۆک، شانۆ لە پێناو گەیشتن بە نووسینێک کە لە شێوە و شـــێوازدا جیاواز بێ)) (سـيڤا على، ٢٠١٩، النص المفتوح، ١٢) هەر بۆیە بە لای هەندێکیـانەوە ((دەقی کراوە بە منداڵی شـــەرعی پەخشـــانە شـیعری عەرەبی لەقەڵەم دەدەن)). (د. ڕباب هاشـم حسـين، النص المفتوح https://www.google.com). بەلای ***ســەلاح فەزل***ەوە کرانەوەی دەق ((بریتییە لە توانای دەق بۆ وروژانـدنی ژمـارەیەکی زۆر لە دەلالەت و وەلامدانەوەی پەسـەند واتە کرانەوەی بۆ ڕاڤە و لێکدانەوە. بەپێی ئەم چەمکەش کرانەوە لە بنەمـاکـانی شــــیعری نوێگەرییە)). (د. صـلاح فضـل، التخيل من فئات الادب والنقد، ١٩٩٦ ،١١٢). ئەوەی جێی ســـەرنجە ئەوەیە ســـەلاح خۆی لەوان جیادەکاتەوە کە پێی وایە دەقی کراوە واتە کرانەوەی بۆ

ڕاڤە و لێکدانەوە، بەڵام لەوەدا هاوڕانیم لەگەڵیدا کە چەمکی کرانەوە دەبەستێتەوە بە قۆناغی نوێگەرییەوە لەکاتێکدا ئەم چەمکە لەئاکامی خوێندنەوەی بەرهەمی کلاسیکییەوە سەری هەڵداوە. لەو ڕوانگانەوە ڕەخنەگرانی عەرەب سێ ڕێچکەی سەرەکی بۆ تێگەیشتن لە چەمکی دەقی کراوە دیاری دەکەن کە ئەمانەن: **ڕێچکەی یەکەم:** کرانەوەی ژانری واتا شیعر دەکرێتەوە لە ڕووی هونەر و ژانرە ئەدەبییەکاندا. **ڕێچکەی دووەم:** کرانەوە بە ڕووی لێکدانەوەدا. کاتێ دەق ئەوە هەڵدەگرێ کە چەند مانا و ئاماژە و ڕاڤەیەکی لەناوئاخندا حەشاردابێ ئەمەش بە هۆی فرە لێکدانەوەوەیە. **ڕێچکەی سێیەم** بریتییە لە کرانەوەی مەعریفی واتە دەق دەکرێتەوە بەڕووی مەعریفە و ڕۆشنبیری و زانستدا. (سیڤا علی، ٢٠١٩، النص المفتوح، ١٤) بەم پێیە لە ئەدەبی عەرەبیدا بە هەڵە باس لەوە دەکەن کە شیعری کراوە دوا فۆرمی دەقی شیعرییە لەدوای شیعری پەخشانییەوە وەکو ژانرێکی نوێی شیعری لێی دەڕوانن کە سیماکانی ژانری ئەدەبی و هونەرەکانی تری تێدا بەکار هاتووە.

دەقی کراوە لە ڕەخنەی کوردیدا لە ڕووی تیۆرییەوە لە ئیکۆوە هاتۆتە ناو ئەدەبی کوردییەوە ئەویش بە دوو تێگەیشتن یەکەمیان ئەوانەن کە ڕاستەوخۆ لە سەرچاوە ڕەسەنەکەیەوە وەریانگرتووە زۆرینەن (عەتا قەرەداغی،

نەوزاد ئەحمەد ئەســــوەد، زاهیر لەتیف، عەبدوڵڵا تاهیر بەرزنجی، حوسێن لەتیف، ڕێبوار سیوەیلی، فوئاد ڕەشید ....) د. فوئاد ڕەشید لە توێژینەوەیەکیدا، زانستانە زاراوە و چەمکی دەقی کراوەی ڕوونکردۆتەوە، کە پێی وایە ((چەمکی کرانەوە ڕاســـتەوخۆ پەیوەســـتە بە ڕادەی کرانەوەی دەق لەبەردەم کردەی ڕاڤەکاری و خوێندنەوەی جیاوازدا. هەڵبەتە هەموو دەقەکان واتای کرانەوەیان نەک هەروەک یەک نییە، بەڵکو هەندێ دەق خوێندنەوەیەکی دیاریکراو هەڵدەگرن و ڕێگە بە لێکدانەوە و ڕاڤەکردنی جیاواز نادات ئیکۆ ئەم جۆرە دەقانەی بە دەقی داخراو لەقەڵەمداوە)) (فوئاد ڕەشید، ٢٠١٩، ل٣).

چەمکی دەقی کراوە لە ڕوانگەی ئیکۆوە ئەو دەقەیە کە بەســـەر هەموو ڕاڤەکردنێکی شـــیاودا دەکرێتەوە، یانی وەک دەڵێت هەموو تەئویلێک قبوڵ دەکات. (عەبدوڵڵا تاهیر بەرزنجی. ژ. ٣٥، ٢٠٠٦). ***نەوزاد ئەحمەد ئەســــوەد*** دەقی کراوەی وەکو چەمکێکی ڕاڤەیی بۆ خوێندنەوە و لێکدانەوەی دەقی شیعری ئەحمەدی مەلا بەکارهێناوە، پێی وایە ((دەقی کراوە خوێندنەوەی کراوەمان بۆ دەڕەخسێنێ کە بەقەدەر ژمارەی خوێنەرانی ئەم دەقە خوێندنەوەی جۆراوجۆر و کاریگەری ئەم خوێندنەوانە دروست دەکات. ئەم جیاوازییەی نێوان دەســـتەواژەکان، خوێندنەوەکە

بەکراوەیی جێدەهێڵێ)) (نەوزاد ئەحمەد ئەســـوەد، ٢٠٠٦. ١٤٧). ***ســەلاح حەســەن پاڵەوان*** کتێبێکی بە ناونیشــانی شــیعری کراوە لە ئەزموونی شــیعری نوێی کوردیدا بڵاوکردۆتەوە، کە کاری لەســەر دوو بەرهەمی ***سـەباح ڕەنجدەر*** کردووە، وەک هەوڵێـک بۆ خوێنـدنەوەی دەقەکـانی نێو ئەو دوو بەرهەمە، بەڵام بەبێ ئەوەی ئاماژە بە چەمکی شـــیعری کراوە بکات کە چییە؟ هەروەها بێ ئەوەی ڕوونی بکاتەوە بۆ ئەم ناونیشـــانەی هەڵبژاردووە؟. ***د. زاهیر لەتیف*** لەم بارەیەوە بۆچوونەکانی لەوەدا کۆدەکاتەوە کە هێڵی سوور لەنێوان دەقی کراوە و دەقی داخراودا بوونیان نامێنێت بە دیوێکی تردا دەقەکان ئاســـان بن یان ئاڵۆز ئەوا لە یەک کـاتـدا هەڵگری فرەمـانـایی و تـاکگەراییە. (د. زاهیر لەتیف، جێگۆڕکێی دەقی کراوە و دەقی داخراو، ســایتی خاک). دووەمیان ئەوانەن، کە ڕاســـتەوخۆ لەو ڕەخنەگرانەی عەرەبەوە وەریـانگرتووە، کە بە هەڵە چەمکی دەقی کـراوەیـان پێناسەکردووە لێرەدا ئاماژە بە بۆچوونی ***شێرکۆ بێکەسی*** شـــاعیر دەکەین، کە لەبارەی دەقی کراوەوە لە پێشـــەکی کتێبی ملوانکەدا دەڵێ ((مەبەســتم لە تێکســتی واڵا و کراوە چییە؟ مـاڵێکە نەیەک بـابەت و نەیەک فۆرمی دیـاریکراوی تێدا ناژی هیچ کام لە شـــیعر و چیرۆک و پەخشـــان و پەخشــانە شــیعرو شــانۆنامە خاوەنی هەموو ماڵەکە نین، بەڵام لە هەمانکاتدا ماڵی هەموویانە..)) (شــێرکۆ بێکەس، ئێوە

بە خۆشەویستی ئەسپێرین، ٢٠٠٤، ٥) ئەم تێگەیشتنەی شێرکۆ بۆ دەقی کراوە ئەوەیە، کە دەق، کراوەیە لەبەردەم ژانرە ئەدەبییەکاندا و ئاوێتەبوونی دەقە لەگەڵ ژانرەکانی تری ئەدەبدا. ئەم تێڕوانینە جیاوازە لەو پێناسەیەی، کە ئیکۆ بۆ دەقی کراوەی کردووە، کە بەلایەوە میکانیزمێکی نوێی ڕەخنەییە بۆ لێکدانەوە و خوێندنەوەی ئەو دەقانەی، کە خاوەنی جیهانبینیی کراوەن لە مانا . شێرکۆ هەندێ لە دەقەکانی بە تێکستی والا ناودەبات، لە کتێبی ***کورسی*** نووسیوێتی (لە یەک تێکستی والادا: شیعر، چیرۆک، پەخشان، شانۆنامە) لە چلەی چلچرایەکدا نووسیوێتی دەقێکی ئاوێتەیە (پەخشان، شیعر، وتە). دیارە مەبەستی شێرکۆ ڕوونە کە دەقەکەی تێکەڵەیەکە لە پەخشان و شیعر و وتە. لوقمان ڕەئوف لە کتێبی بنەماکانی مۆدێرنە لە شیعرەکانی شێرکۆ بێکەسدا باس لە دەقی کراوە دەکات و هەمان تێڕوانینی شێرکۆ دووبارە دەکاتەوە کە دەڵێ ((پێئەچێ، کە ئیتر دەقی کراوە ببێتە شکڵێکی زاڵ و لەبەرچاوی ئەم دونیا ئەفسووناوییە.)) (لوقمان ڕەئوف، بنەماکانی مۆدێرنە لە شیعرەکانی شێرکۆ بێکەسدا، ٢٠٠٩، ١٩٢). ***لوقمان ڕەئوف*** لە کتێبێکی تریدا هەمان تێڕوانینی پێشتری دووبارە دەکاتەوە کە دەڵێ ((تێکستە والاکان وەک دەرهاویشتە و بنەمایەکی تەکنیکی شیعری پۆست مۆدێرنە

هاتۆتە کایەوە)) (لوقمان ڕەئوف، سـیماکانی پۆسـت مۆدێرنە لە ئایدیای شیعری شێرکۆ بێکەس، ١٦٠) . ***حەمە سەعید حەسەن*** دەڵێ ((لە دەقی والادا کە تێکسـتی سـەردەمە ڕێز لە سنووری نێوان ژانرە ئەدەبییەکان ناگیرێت، نە هیچ شتێک دەکەوێتە سـەنتەرەوە، نە هیچ چەمکێک جێگیرە و نە هیچ دەکرێت بە پێوانە . دەقی کراوە هیچ پێشـمەرجێکی بۆ دانەنراوە...)) (حەمە سەعید حەسەن، فڕین بە باڵی شیعر، ٢٠١٨، ٦٠) سەرنجمان لەبارەی ئەو وتانەی سەرەوە لەسەر دوو خاڵە یەکەمیان تایبەتە بە دەقی کراوەوە کە ڕەخنەگر پەیوەستی دەکاتەوە بە سـەردەمی نوێوە. لە کاتێکدا ئیکۆ لە بەرهەمی کلاسیکییەوە ئەم چەمکەی داهێناوە، سەرنجی دووەممان ئەوەیە کە دەقی کراوە بە تەنها دەبەستێتەوە بە ژانری شـیعرەوە لە کاتێکدا زاراوەکە لە بنەڕەتدا بەرهەمی کراوەیە، چونکە ئیکۆ لە مۆسـیقا و ڕۆمان و شـیعرەوە زاراوەکەی داهێناوە و تایبەتی نەکردووە تەنها بە شیعرەوە .

تیۆری وەرگرتن و دەقی کراوە:

پەیڕەوکەرانی تیۆری وەرگرتن پێیان وایە، کە وەرگر (خوێنەر) ڕۆڵێکی سەرەکی هەیە لە دروستکردنی واتادا لە میانەی تێگەیشتن و گەڕان بە دوای دیوی ناوەوەی زمانی دەقـدا، لێرەوەیە ئەم تیۆرییە لەگەڵ تیۆرییەکـانی دوای بونیـادگەری بەیەکدەگەن. بە تـایبەتی ئەو تیۆرییـانەی کە ڕەخنەی فەرەنسـی پەرەی پێدا کە پەیوەندیدار بوون بە چەمکی دەقی کراوە بە تێگەیشـتنی ئەمبرتو ایکۆ. (د. عبدالقادر عبو، فلسـفة الجمال، ٢٠٠٧، ٩٤) **ڕەنجدەر** پێی وایە، کە شـاعیر نابێت بە شـێوەیەک شـیعر ملکەچی واقیع بکات کە ڕۆڵی بیرکردنەوەی خوێنەری تێدا بکوژێت (سەباح ڕەنجدەر، ئەزموون، ٢٠١٤، ١١٥). خودی شاعیر بایەخ بە خوێنەر دەدات کە ڕۆڵی هەیە لە بەرهەمهێنـانی واتـادا، و دەقی کراوە پێویسـتی بە خوێنەری ڕاسـتەقینە هەیە، ئەو خوێنەرە هەستیارەی کە دیوی شاراوەی دەق دەخوێنێتەوە و واتای لێ بەرهەم دەهێنێ، ڕوو لە ئاستی گوتراوی دەقەکە ناکات وەک ئەوەی بریتی بێت لە حیکایەتی ژیانی نووسـەری دەق. (خوێنەر کاری بەسەر حیکایەتەکانی ناو دەقەوە نییە، بەڵکو کـاری بەسـەر ئەو پرسـیارانەوە هەیە کە دەق دەیـانوروژێنێـت، بەو واتـایـانە ڕازی نییە دەقنووس بەرهەمی هێناوە، لەسەر ئەو گوتراوانە ڕاناوەستێت، کە لە

یەکەم خوێندنەوەدا واتاکانیان ئاشـــکرا دەبێت، بەڵکو ڕوو لەو گوتراوانە دەکـات کە لە نـاواخنـدا بـابەتگەلێکی تێدا حەشـــــاردراوە، لە ژێر پەردەوە ڕازەکـان دەدرکێنێ و پرسیارەکان دەکات، جۆرێک لە داخراویی واتا هەیە، بەڵکو خۆی واتای تر بەرهەم دەهێنێتەوە، خوێنەری هەسـتیار لە ڕێگەی خوێندنەوەکەیەوە، ئاسـۆی خوێندنەوەی جیاوازتر دەکـاتەوە. لە ڕێگەی وروژانـدنی پرســـیـارەکـانیەوە گریمانەی پرســـیاری تر دروســـت دەکات. کاتێک دەڵێین دەقی کراوە مەبەسـت لەو دەقەیە هەڵگری فرە پرسـیار و فرە خوێندنەوەیە قابیلیەتی پێبەخشـــینی واتای جیاوازی هەیە، لە هەمان کاتدا دەقی کراوە بە خوێندنەوە و ڕاڤەوە پەیوەســـتە، بەم پێیە ئەوەی دەق بەرەو کرانەوە دەبـات خوێنەر و جۆرەکـانی خوێـندنەوەیە، چونکە دەقی کراوە بەتەنیـا بەرهەمی دەقنووس نییە، بەڵکو پرۆســـەیەکی دوولایەنەی نێوان دەقنووس و خوێنەرە) (حســـەین لەتیف، دەق لە چاوەڕوانی خوێنەردا، ٢٤٤، ٩٥). ((خوێنەر کاتێک دەقێک ڕاڤە دەکـات وەک ئەوە وایە لە تەجرەبەی کـردەیەکـی هاوبەشـــدا شـــەریک بێت. لە پرۆســـەی ڕاڤەییدا دەق و خوێنەر تـا ڕادەیەک بەیەک ڕێژە دەور دەگێڕن)) (چـارلز برێســـلێر، ڕەخنەی ئەدەبی و قوتابخانەکانی، ٢٠٠٧، ١١٨)، چونکە بەلای لایەنگرانی ڕەخنەی هەڵوێستی خوێنەرەوە ((شیعری ڕاســـتەقینە تەنیا بۆی هەیە لە نەســـتی خوێنەردا بوونی

هەبێ، نەک لەسـەر ڕووپەڕی قاقەز، کاتێک خوێنەر و دەق کاردەکەنە سـەر یەکتری، دوابەدوای ئەو واتا دەخوڵقێن. ئەمانە تەنیا لە نەسـتی خوێنەردا بوونیان هەیە، هەنووکە خوێنـدنەوە و لێکـدانەوەی دەقی دەبنە تەجرەبەیەکی جوانیناسانە)) (چارلز برێسلێر، ڕەخنەی ئەدەبی و قوتابخانەکانی، ٢٠٠٧، ١١٨). لە سـەرەتای سـاڵانی شـەسـتەکاندا کۆتایی بە دەسـەڵاتی دەقنووس دێت، بەڵکو سـەردەمێکی تر لە کایەی ئەدەبی و ڕەخنەی ئەدەبیـدا دەسـت پێـدەکـات . ئەو سـەردەمەش بە سـەردەمی دەق / خوێنەر ناودەبرێت. لەم قۆناغە بەدواوە دەقنووس تەنیا مافێکی ڕەمزی بەسـەر دەقەوە دەمێنێت. لە بەرانبەردا خوێنەر یاریی خۆی لەدەقدا دەکات. بە بڵاوکردنەوەی کتێبەکەی ئیکۆ (دەقی کراوە) و هەروەها ڕاگەیاندنەکەی **بارت** (***مەرگی نووسـەر***) درزێکی گەورە کەوتە نێوان خوێنەر و دەقنووسـەوە، چونکە وەک چۆن خوێنەر بە واتاکانی دەقنووس ڕازی نییە، ئاوەهاش دەقنووس بەو واتـایـانە ڕازی نییە، کە خوێنەر بە دەقی دەبەخشـێت. ئیکۆ ئـامـاژە بەوە دەکـات کە خوێنەر بە گوێرەی ویسـتی دەقنووس ڕاڤە ناکات، بەڵکو بە گوێرەی ئەو ستراتیژە ئاڵۆزە دەیکات کە لە ئەنجامی کارلێکی نێوان دەق و خوێنەردا دروسـت دەبێت. (حسـەین لەتیف، دەق لە چـاوەڕوانی خوێنەردا، ڕامـان، ژمـارە (١٤٤)، ٢٠١٧، ل ٩٤). بۆ

نموونە دەقی شـــیعری پایزی گۆران هەمیشـــە کراوەیە لەبەردەم خوێندنەوەی جیاوازدا کە بۆ خۆی خوێندنەوەی جیاواز و هەندێک جار دژ بەیەکیشی لەسەر کراوە لەلایەن نووســەران و ڕەخنەگرانەوە. (نەجات حەمید . ٢٠٠٨. ٤٤٦)، (د. ئەنوەر قادر، ٢٠١٨، ٤٢١)، (ســامان عیزەدین، ٢٠١٤، ٤٣٨). عەتا قەرەداخی لە ڕوانگەی بۆچوونەکانی ئیکۆوە دەڵێ: ((هەر دەقێک دەتوانێت کۆمەڵێک ئەزموونی ئینســـانی لەخۆیدا کۆبکـاتەوە و لەهەر گۆشـــەنیگـایەکەوە لێی بڕوانرێـت جۆرێـک لە خوێنـدنەوە هەڵـدەگرێ. بەم پێیە دەقی کراوە چەند دەلالەتی هەمە چەشـن هەڵدەگرێ. لێرەشـەوە بنیاتی زمانی دەق کاری ئیستێتیکای وەرگرتن بەرجەستە دەکات، چونکە بنەمای بنچینەیی خەسـڵەتی دەقی کراوە ئەوەیە کە لە ڕوانگەی بنیـاتی زمـانی دەقەکەوە شـــۆڕ دەبێتەوە بەجیهانبینی دیوە شـاراوەکانی دەقەکەوە)). (عەتا قەرەداخی، بەدوای شـــیعردا لەنێوان وەهمی تازەگەری و واقیعیەتی تەقلیددا، ١٩٩٧، ١٠).

میتۆدەکـانی ڕەخنەی دوای بونیـادگەری تێڕوانینی نوێیان خستە بەردەست سەبارەت بە چەمکی دەقی ئەدەبی و چۆنێتی لێکـدانەوەی لە ڕوانگەی خوێنەرەوە ((دەقی ئەدەبی بە ســروشـــتە خوازەییەکەی، دەقێکی کراوەیە و ڕێگە بە فرە خوێنـدنەوەیی دەدات. ئەم فرەییەش دەقەکە بە پیت و دەوڵەمەند دەکات لەم مەســـەلەیەشـــدا تیۆری

وەرگرتن لەگەڵ هەڵوەشـــانەوەگەرایی بەیەک دەگات)) (د. ابراهیم محمود خلیـل، ڕەخنەی ئەدەبی نوێ، ٢٠١٧، ١٨١). لە ناوەڕاسـتی سـەدەی بیسـت بەدواوە میتۆدەکانی ڕەخنەی ئەدەبی ڕوویان لە خوێنەر کرد، ئەمەش بەو پێیەی ((هەر بە تەنیـا دەق قســـــان نـاکـات، بەڵکو ئێمەش لە بواری دەقەکـانەوە دێینە قســــەکردن. ئێمە لە ئـاســــۆی بیر و سنوورەکانی هزری خۆمانەوە تەئویلی دەقەکان دەکەین و بە ڕووناکیی تێڕوانینەکانی خۆمان ڕووناکیان دەکەینەوە)) (رێبوار ســــیوەیلی، کتێبی نالی، ٢٠٠١، ١٥). بەم پێیە تا دەهات ڕێچکەی ئەو ڕێبازانەی بایەخیان بە ڕۆڵی خوێنەر دەدا لە شـــــیکردنەوەی دەقـدا پەرەی دەســــەنـد، ((رەخنەی شــیکردنەوەی دەقی داوای ســوود وەرگرتن لە زانســتە مرۆیییەکان و هەسـتی خوێنەر دەکات، ئەم شــەپۆلە نوێیە لە دیاریکردنی واتای دەقدا بەرگری لە هەڵوێســت و ڕۆڵی خوێنەر دەکات، کە پێیان وابوو شــیعر لەخۆیدا مەبەســت نییە، بەڵکو مەبەستەکە ئەوەیە هەر وەرگرێک لە ئەزموونی تـایبەتی خۆی بۆ زیـاد دەکـات)) (د. ابراهیم محمود خلیـل، ڕەخنەی ئەدەبی نوێ، ٢٠١٧، ١٨١). ((بۆ ئەوەی ئەم ڕۆڵە بە دەق ببەخشین، دەبێت بە شێوەیەکی کراوە بیخوێنینەوە و لێکدانەوەی بۆ بکەین و ســوود لە هەموو، یان بەشــێکی زۆری ئەو ئیمکانیەتە ڕەخنەیی و مەعریفیانە وەربگرین کە

لە ئامانجەکانی دەق نزیکمان دەخەنەوە)) (ڕێبوار سیوەیلی، کتێبی نالی، ٢٠٠١، ١٤). ((ئیکۆ باسی لە خوێنەری ئینسکلۆبیدی دەکات، واتە هەتا خوێنەر مەعریفەی دەربارەی زمان و دەق و کێشەکانی سەردەم زیاتر بێت خوێندنەوەی جیاوازی بۆ دەق دەبێت.)) (حسەین لەتیف، دەق لە چاوەڕوانی خوێنەردا، ٢٠١٧). کەواتە ئاساییە کە خوێنەر بەو پاشخانە ڕۆشنبیرییەی هەیەتی ڕۆڵی لە ڕاڤە و لێکدانەوەی واتای جیاواز بۆ دەق هەبێت. چونکە ((دەق لە واتای خۆیدا کەلەبەرێکی گەورە دەهێڵێتەوە بۆ گوتنی تر و بیرکردنەوەی تر و هاوبەشیکردنی تر کە خوێنەر ڕادەکێشێتە بازنەی بوونی خۆیەوە. ئەو بوونە مەرجدارەی هەموو کاتێک هەر دەربڕین لێکردن و بەرچاو خستنی کیانێکی عەقڵییە لە بووندا، کە هەرگیز ئەو بەرچاوخستن و دەربڕین لێکردنە ناگاتە پێگەیین و کاملبوون.)) (نەجات حەمید،٢١٧). لێرەوەیە خوێنەری ڕاستەقینەی دەق، لە دوای بڵاوبوونەوەی دەقەکە ئامادەیی دەبێت و ئەو کەلەبەرانە پڕدەکاتەوە و نەوتراوەکانیش تەواو دەکات. بەم پێیە دوو جۆر خوێنەری دەق بوونی هەیە، ئەوانیش خوێنەری نادیار و خوێنەری ڕاستەقینەیە. نادیار لەکاتی نووسینی دەقدا ئامادە دەبێت، ڕاستەقینەش لە دوای بڵاوبوونەوەی دەقەکە.

هێرمینۆتیکا و دەقی کراوە:

وشـــەی هێرمینۆتیکـا (Hermeneutics) هونەری تێگەیشـــتن و لێکـدانەوە دەگەیەنێـت و ئـامـانجی ئەم تیۆرییەش بریتییە لە ئیشـــکردن لە واتـای تێکســـتدا بە مەبەســـتی هێنانە ســـەر زمانی خۆمان، ڕۆشـــنکردنەوەی واتـاکانی و شـــیکردنەوەی بە شـــێوەیەک کە ئیمکانی تێگەیشـتنمان هەبێت. (ڕێبوار سـیوەیلی، کتێبی نالی، ٢٠٠١، ١٠) فرەواتایی دەق دەبێتە جێی بایەخی ڕەخنەگران ((لەراستیدا چەســـپاندنی فرە واتایی لە دەقەکاندا تەنیا دوو گریمانە دەخـاتە بیرکردنەوەمـان، کە یـا دەبێ مرۆڤ لە دەربڕین لێکردن لە هەموو واتـایەکـدا نەتوانێ بەتەواوەتی پەی بە هیچ بوونێکی ڕاست بەرێ، یا ئەوەتا مرۆڤ ناگاتە ئاستی هیچ ڕاڤەیەک بۆ بۆچوونی خۆی)) (نەجـات حـەمیـد . ٢٠٠٨، ٢٢٧).

دەق توانای لەڕادەبەدەری هەیە لە ڕاکێشانی خوێنەر بەلای خۆیـدا کە خوێنـدنەوە و لێکـدانەوەی جیـاواز و جۆراوجۆری بۆ بکات. لەبەر ئەوەی هێز و توانای کرانەوە دەردەکەوێـت لەمیـانەی دەســـەڵاتی دەق کە چـاوگی هەڵێنجاندنی جۆراوجۆری خوێندنەوە و جیاوازی لێکدانەوە لەخۆ دەگرێ. بەو پێیەی دەقی کراوە ئەوەیە کە لەبەردەم لێکـدانەوەدا بە ڕێگـای جۆربەجۆر بکرێتەوە، بەبێ ئەوەی

تایبەتمەندیی خۆی لەدەست بدات. ((لەماوەی سی ساڵی ڕابردوودا تەئویل و تیۆری تا دێت پتر لێک نزیک دەبنەوە. ئەوەی ڕاستی بێت، بە ڕای زۆرێک لە ڕەخنەکاران و تیۆری داڕێژانی هاوچەرخ، بەهیچ کلۆجێک ناکرێت تیۆری و تەئویل لێک هەڵاوێردرێن. ئەوان دەبێژن کاتێک دەقێک تەئویل دەکەین، هەموو کات کەڵک لە تێڕوانینێکی تیۆرێکیش وەردەگرین، جا چ خۆمان ئاگامان لەم بابەتە هەبێت، چ نەبێت هەروەتر دەڵێن تیۆری بەبێ تەئویل ناتوانێت بەردێک لە بەردێک بدات.)) (هانز بێر تێنز، بنەماکانی تیۆریی ئەدەبی، ٢٠١٤ . ٥) دەقی کراوە لە بنەڕەتەوە پەیوەستە بە هێرمۆنتیکاوە چونکە ((واتای ئەم زاراوەیە پەیوەندی بە ڕاڤەکردن و تەئویلی تێکستی ئەدەبی و هونەرییەوە هەیە، بەو پێیەی تێکست کراوەیە لەوەی چەند مانا و چەند تەئویل هەڵدەگرێت)) (نەوزاد ئەسوەد، ٢٠١١،٣٤٥))

هەموو دەقێکی ئەدەبی و هونەری لەسەر بناغەی کێشەیەکی دیاریکراودا دروست دەبێ، هەموو دەقێک فرەمانایی بوونی بە واتا، سەربەخۆییبوون و سەنتەرێتی مان پرش و بڵاوەکان نایەنە ماناوە بەڵکو ئەو فرەماناییە لە بیری نووسەردا، خاوەنی ناسنامەی بنەڕەتی خۆیانن، خاوەن هێزی بناغەی خۆیانن کە بۆی هەیە بەردەوام واتای نوێ بخوڵقێنێ و لەسنووری واتایەکدا نەمێنێتەوە. (نەجات حەمید، تیۆری بنیاتی شاراوە. ٩٨). ((دەقی فرەواتایی لە هەموو نووسینێکدا بوونی هەیە تەنانەت لە ساکارترین

دەقەکانیشـــــدا)). (نەجات حەمید. ٢٠٠٨، ١٠١) بەم ڕەهایەی بڕیارێکی وەها زانســـــتییانە نییە، چونکە هەر خودی ئیکۆ دەڵێ هەندێ دەق هەن، کە فرە خوێندنەوە هەڵناگرن و بە دەقی داخراو پێنـاســـــەیـان دەکـات. کەواتە دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە لە تیۆری دەقی کراوەدا هەموو لێکدانەوەکان بۆ دەق هێز و کاریگەرییان لە بیرە بناغەییەکەی دەقەوە وەردەگرن. چونکە ((فرەمـــانـــایی لە دەقـــدا بزرکردن و پەراوێزکردنی بیری بناغەیی نییە، هەریەک لەو مانایانەی کە لە بیری ســـەرەتاییەوە لەدایک بوونە، بۆیان هەیە ببنە بابەتی ڕەخنەیی ســـــەربەخۆ، بەڵام بێ گەڕانەوە بۆ بیری بناغەیی، کە نووســـــەر لێیەوە واتای نوێ و پەیوەســـــتدار دەخوڵقێنێ، هەرگیز واتای بنەڕەتی ئاشـــکرا نابێ.)) (نەجات حەمید. ٢٠٠٨، ٩٩) ((خوێندنەوە جیاوازەکان دەق دەکەن بە دەقی کراوە، کــاتێــک ڕەخنەگرەکــان بە تیۆری جیــاواز لەیەکتر دەقێک دەخوێننەوە.)) (حســـــەین لەتیف، ڕامان، ٢٤٤ و ٩٧).

تیۆری ڕەخنەیی لە پرۆســـــەی گەڕان بە دوای واتای دەقدا سێ جۆر لە واتا دیاری دەکات:

١- واتای دانەر، کە مەبەســـت لێی ئەو واتایەیە کە لە زەینی نووسەری دەقدایە.

٢- واتای دەقی، بریتییە لەو واتا و مەبەســـتەی کە لەناو دەقدایە.

٣- واتای خوێنەر، مەبەســـت لێی ئەو واتایەی کە لە زەینی خوێنەردایە.

بەم پێیە چەمکی دەقی کراوە لەیەکتر بڕینی هەرســێ ئەو مەبەســـتانەی دەقەوە بە پرۆســـەی ڕوونکردنەوەی واتــای دەق دەگــات . مەرجیش نییە کە دەقێک بە دەقی کراوە لە قەڵەمدرا ئیتر بەسەر خوێندنەوەی نوێدا دابخرێ، بەڵکو کراوەیە لەبەردەم خوێندنەوەی تردا. کەواتە تیۆری دەقی کراوە هێرمینۆتیکییە نەک ئیستێتیکی.

لە دوای ئیکۆوە، ڕەخنەگران تیۆری دەقی کراوە، بەو ڕێبازە ڕەخنەییانەی دەبەســتنەوە، کە ڕوو لە هەڵوێســتی خوێنەر دەکەن، ئەمەش لەو باوەڕەیانەوە بوو، کە خوێنەر تەوەری ســـەرەکییە لە لێکــدانەوەی واتــاکــانی دەقــدا. ((رەخنەگرانی ڕۆژئاوا دەقی کراوە پەیوەست دەکەنەوە بە مەســـەلەی لێکدانەوەی بەرهەمی ئەدەبییەوە بەو پێیەی فرەخوێنــدنەوەیی کــارە ئەدەبییەکــان بۆ خۆی کــارێکی ئاســـایی چاوەڕوانکراوە لە پرۆســـەی خوێندنەوەدا وەک چەمکێکی ئیســـتێتیکای وەرگرتن)) (ان موريل، النقد الادبي، ٢٠٠٨، ١٣٢). چەندە دەقەکان هی داهێنەرەکانیانن ئەوەندەش هی خوێنەرەکــانیــانن بۆیە هەر خوێندنەوەیەکی کراوە بۆ دەق، بەرهەمهێنانی دەقێکی کراوەیشـــە و پرۆســـەیەکی

دیموکراتییانەی مەعریفی و ئێستاتیکی ڕەخنەییبیە لە بواری ئەدەب و ڕۆشنبیریدا. (ڕێبوار سیوەیلی، کتێبی نالی، ٢٠٠١، ١٥) شانۆگەری (**ئەنتیگۆنا**)ی جان ئانۆی لە جەنگی جیهانی دووەمدا لەکاتی داگیرکردنی فەرەنسا لەلایەن نازییەکانەوە پێشکەشکراوە، چەندەها لێکدانەوەی جودای لەلایەن ڕەخنەگرانی ئەو سەردەمەوە بۆ کراوە هەندێکیان بە شانۆگەرییەکی بەرهەڵستکارییان لە قەڵەمداوە، کە دژ بە نازییەکانە. هەندێکی تریان بە شانۆگەرییەکی دەستخۆش لێکەری و پشتگیریکەری نازییەکانیان لە قەڵەمدەدا، هەندێکی تریشیان بە شانۆگەرییەکی وجوودی بێهودەییبیان لە قەڵەمدەدا. (نەجات حەمید، ٢٠٠٨، ٢٦) کەواتە دەقە ئەدەبییەکان کاتێک دەبن بە دەقی کراوە کە لەلایەن خوێنەرانیەوە خوێندنەوەی (تەئویل) جیاوازیان بۆ بکرێ. ئیکۆ دەڵێ ((دەسەڵاتی دەق لەو لێڵییەوە دروست دەبێ کە وشە و ئاماژەکانی خۆیان فرە جۆر و فرە ڕەهەند دەکەن)) دەقی کراوە پەیوەست بە فرە واتاییەوە سەربەخۆیی و ئازادی و کرانەوەیەکی فراوانی لەبەردەم خوێنەردا کردۆتەوە. کە هەموو گوتنەکانی هێز و کاریگەرییان لەبیرە بناغەییبیەکەی دەقەوە وەردەگرن. فەنتازیای ئیستێتیکی لەدەقی کراوەدا بریتییە لە بنیاتێکی فرە ئاڕاستەیی لە بنیاتی واتای دەقدا. ((ڕەخنەگران سێ جیهانبینی بۆ بنیاتی دەق دیاریدەکەن، کە بریتین لە "جیهانبینی یەک مەدلول،

جیهانبینی فرە مەدلول، جیهانبینی کراوە لە مەدلولەکان".)) (نەجات حەمید، ٢٠٠٨، ١١١). پرســــیارەکە لێرەدا ئەوەیە، کە دەقی کراوە لەکوێی ئەم ســـێ جیهانبینییەی دەقەوەیە؟ لە وەڵامی ئەم پرســـیارەدا ڕوو لە بۆچوونێکی ئیکۆ دەکەین، کە دەڵێ: هەر بەرهەمێـک (دەقێـک) لەخۆیـدا چەنـدین خوێندنەوەی شیاو هەڵدەگرێ. کەواتە بەلایەوە دەقی کراوە چەندین خوێندنەوەی جیاواز دێنێتە کایەوە. بۆیە خاوەن جیهانبینییەکی کراوەیە لە مەدلوولەکان. کەواتە هەردەقێک خـاوەنی جیهـانبینی کراوە بێ لە مەدلوولەکـان ئەوە ئەو دەقە لێکـدانەوە و خوێنـدنەوەی زۆری بۆ دەکرێ و بە دەقی کراوە پێناسە دەکرێ. لێکدانەوەی کراوە خەسڵەتێکی زیندوو دەبەخشێتە ئەو دەقانەی، کە خاوەن جیهانبینییەکی کراوەن لە مەدلوولەکان.

فرە واتایی دەق، یەکێکە لە ســـیماکانی دەقی کراوە، ئەم تێڕوانینە لەگەڵ تێڕوانینی لێکـدانەوە بۆ دەق لە ڕوانگەی تیۆری دەقی کراوە بە واتا ئیکۆیەکەی دەگونجێت. ((دەقی کراوە ئەو دەقەیە کە دەچێتە ناو قووڵایی و شوێنی شـــاراوەوە، دەقێکی فرە خوێندنەوەیە، شـــۆڕ دەبێتەوە بۆ بەشـەکانی ناوەوە، لە ئاسـتی بنیاتی شـاراوەییدا شـوێنێک دەگرێ دادەبەزێتە دیوی ناوەوەی بنیاتی زمان)) (ســـیڤا، النص المفتوح، ٢٠١٩، ١٥). ((هەموو دەقێک لە جیهاندا سیفەتی دووسـەریی واتا لە خۆیدا هەڵدەگرێت و ئەم سـیفەتەش لە ســیفەتی ناوکی زمانەوەیە .)) (نەجات حەمید . ٢٠٠٨، ١٠٩) بە

شـــێوەیەکی تر دەق دوو بنیاتی هەیە یەکێکیان ئاشـــکرا و ئەوی تریان شـاراوە. بنیاتە شـاراوەکە کراوەیە لە بەردەم خوێنەردا کە مانای کراوەی لێ بەدەســـــت بهێنێت، چونکە هەر خوێنەرێـک ئـازادە، کە لە دیـد و بۆچوونی خۆیەوە لێکدانەوە بۆ بنیاتی شـــــاراوەی دەق بکات. لەم حاڵەتەدا دالەکان کراوەن لە بەردەم چەندین مەدلوولدا.

لە ئەدەبی کوردیدا چەندین بەرهەمی ئەدەبیمان هەیە لە چەند گۆشــــەنیگایەکەوە لێکدانەوە و ڕاڤەی بۆ کراوە هەندێ جار واتای جیاواز لە یەکتریان داوە بەدەســــتەوە، کەواتە ئەم جۆرە دەقـانە کە خوێندنەوەی جیـاوازیـان بۆ کراوە دەشــێ ناوی دەقی کراوەیان لێ بنێین. نالی لەلایەن چەنـدین خوێنەرەوە لێکـدانەوە بۆ دەقەکـانی کراوە. لە دیارترین ئەو خوێنەرانە (مەلا عەبدولکەریمی مودەریس و کوڕەکانی، مەسعود محەمەد، د. مارف خەزنەدار، د. دڵشاد عەلی، ڕێبوار ســـیوەیلی، عەتـا قەرەداغی .....) چونکە ((شـــیعرەکانی نالی جیهانبینییەکی شـــاراوەیان تێدایە و تۆڕێک لە ســـیســـتەمی زانســـتی دەلالەتیان تێدایە و تا ئێســـتەکە هەر بە زیندوویێتی بەکاریگەری ماونەتەوە)). (نەجات حەمید، ٢٠٩) لێرەوەیە ڕوو لە جیهانبینی دەقی زێوان دەکەین و لە ڕوانگەی بنەما و خەسڵەتەکانی تیۆری دەقی کراوە لێکـدانەوە و ڕاڤەی واتـا و دەلالەتەکـانی دیوی ناوەوەی دەربڕینەکانی بنیاتی زمانی دەقەکە دەکەین.

بەشی دووەم:

دەقی زێوان لە ڕوانگەی تیۆری دەقی کراوەوە

ڕەخنەگران و توێژەران، لە چەندین گۆشـــە نیگاوە، ڕوویـان لە جیهـانبینی دەقی شـــیعری زێوان کردووە و مانای جیاواز و کراوەیان لەبارەیەوە خسـتۆتە بەردەسـت لەوانە (ئەحمەدی مەلا، عەبدوڵڵا ڕەحمان، سـۆران مامەند عەبدوڵڵا) خەسڵەتی فرە خوێندنەوەیان پێ بەخشیوە. لەم توێژینەوەیەدا دەمانەوێت بە شێوەیەکی دیکە زێوان بهێنینە زمـان و لە جیهـانبینییەکی ترەوە لێکـدانەوەی نوێی بۆ بکەین، بەڵام بێ دوورکەوتنەوە لە مانای بناغەیی دەقەکە. بۆ هاتنە دیی ئەم ئامانجە، پێویســت دەکات ســوود لە هەموو یاخود بەشـێک لە تیۆرەکانی تری ڕەخنەی ئەدەبی وەرگرین، کە لە خزمەتی لێکدانەوەی بنیاتی شـــاراوەی دەقەکەدان. ڕاڤەگەری فەرەنســی (هیرش) جیاوازی دەکات لەنێوان واتا و مەغزادا، چونکە واتا لە دەقدا جێگیرە، بەڵام مەغزا، یـان دەلالە دەگۆڕێت. ئـامـانجی ڕەخنەی ئەدەبی ئەوەیە بگاتە مەغزای دەقەکان، بە پێچەوانەی شیکردنەوەوە

کە ئامانجی گەیشتنە بە واتا، گەیشتن بە واتا بە شیکردنەوەی زمانەوانییانەی دەق بەدی دێت، بەڵام گەیشتن بە مەغزا، تەنها بەدروستبوونی پەیوەندی لەنێوان دەق وەرگردا بەدی دێت. (د. ابراهیم محمود خلیل، ڕەخنەی ئەدەبی نوێ، ٢٠١٧،٢٠٤)

شاعیر یەکەم شیعری خۆی لە ساڵی ١٩٨١ لە ڕۆژنامەی هاوکاری بڵاوکردۆتەوە، کە تەمەنی شانزە ساڵان بووە . دەقی زێوانی لە ١٩٨٨ بڵاوکردۆتەوە، کە تەمەنی بیست و دوو ساڵ بووە . ***تی. ئێس. ئەلیەت*** دەڵێ ((جوانترین شیعر ئەو شیعرانەن، پێش ئەوەی تەمەنمان ببێت بە بیست و پێنج ساڵی دەیاننووسین)). ئەوەی جێی سەرنجە کە بەم بنیاتە دەوڵەمەندە و بەو زمانە شیعرییە شاعیر لەو تەمەنەدا، لە یەکەم تاقیکردنەوەی شیعری درێژدا، دەقێکی نوێبەخشی بەرهەمهێناوە، کە هەست و هەناسەیەکی قووڵی شیعری لە جیهانبینیی خۆیدا شاردۆتەوە. ((سەباح ڕەنجدەر یەکێکە لەو شاعیرانەی کە شیعرەکانی بە زمانێکی سفت و سۆل و ڕووحییەتێکی تازە داڕێژراون، شێوازی تایبەتی خۆی هەیە و دەخرێتە خانەی شاعیرە نوێگەریخوازەکان.)) (کەمال غەمبار، چنینەوەی چەند وتارێکی ڕەخنەیی، ٢٠١٢، ٢٣) .

کۆمەڵێک توێژەر و ڕەخنەگر لە بارەی شـــاعیرەوە توێژینەوەیـان کردووە و کۆمەڵێک ئەنجامی باشـــیان خســـتۆتە ڕوو، لە دیارترینیان پرۆفیســـۆر دکتۆر مارف خەزنەدارە، ئەمەش بۆخۆی پەســـەندکردنی شـاعیرە وەک یەکێک لە شاعیرە هاوچەرخەکان (ئازاد عەبدولواحید، د. مارف خەزنەدار لە گۆڤاری ڕامان دا، ٢٠١٨، ٢٤٢ ،٣٢٩). شـــاعیر لە تاقیکردنەوەی شـیعری هاوچەرخدا پێگەیەکی دیاری هەیە، چونکە شـــێوازی شـــیعری خۆی لە شـــاعیرانی تر جیاکردۆتەوە و زمانی شـــیعری تایبەت بە خۆی هەیە کە شـاعیری پێ دەناسـرێتەوە . لەم بارەیەوە ***کەمال غەمبار*** دەڵێ: مۆرکی کارتێکردنی شـاعیرانی تری بەسـەرەوە دیار نییە لە شـاعیریەتی و ڕەسـەنی بخەن، ئەم بۆچوونەشـم ئەوە ناگەیەنێ کە شـاعیر ئاوڕی لە سـامان و کەلەپووری خۆماڵی و نەتەوایەتی نەداوەتەوە و سـوودی لێ نەبینیون. (کەمال غەمبار، بەرەو جیهانی شیعریی چەند شاعیرێک، ٢٠٠٨ .٣٢). هەروەها سـرور حەسـەن محەمەد توێژینەوەیەکی زانستی بە میتۆدی بەراوردکاری لەبارەی ***ئەدۆنیس*** و ســـەباح ڕەنجدەرەوە کردووە. (ســرور حســن محمد، ٢٠١٣) ***ســـەباح ڕەنجدەر*** لە دەقی زێواندا دەیەوێ لەژێر پەردەوە ڕاز و نیـازی خۆی بە خوێنەر ڕابگەیەنێت، چونکە ((شـــیعری ڕەنجدەر لەو شـــیعرانەیە کە ئاســـان خۆیان نادەن بەدەستەوە و لە پشت هەر وشـەیەکەوە مانایەکی پەناهان

حەشـــارداوە و هەر بۆیە بە دەگمەن لە یەکەم بەرکەوتندا لەگەڵ زۆرێک لە شـیعرەکانی ئەم شـاعیرەدا خوێنەر بۆی هەزم دەکرێت)) (ئارام سدیق، زمان و شیعریەت، ٢٠١٧،١٣٦).

ســـەرەتا لە ناونیشـــانی دەقەکەوە دەچین بەرەو جیهانبینی دەقەکە. چونکە ناونیشـان هەمیشـە کلیلی چوونە ژوورەوەیە بە نێو دیوە شـــاراوەکانی دەقەکەوە. زێوان ناوە بۆ ئەو کەســـەی کە پارێزەر و ڕاژەکاری شـــوێنی پیرۆز و ئایینییە. شـاعیر هاتووە ئەم ناوەی خواسـتووە بۆ خۆی کە وەک ناونیشـــان یارمەتیدەرە بۆ گەیشـــتن بە ئاماژەکانی ئەو وێنانەی کە مانای خەســـڵەتی ڕاژەکار و پـارێزەری شـــوێنێـک دەگەیەنێـت لەلایەن کەســـێکی خەمخۆرەوە بە مەبەســـتی خزمەتکردنی و دابینکردنی پێداویســـتییەکانی و دروســـتکردنی ژینگەیەکی ئارام و بـێـگەرد وەک ئەوەی کە مـژدە دەداتە نـواڵە کە لەو ناخۆشـــیيانەی هاتۆتە ڕێگەیان ڕزگاری دەکات و جۆرێک لە بەهەشـتی بۆ دروسـت دەکات. شـاعیر ئەو کەسـەیەماڵێک بۆ نواڵە دروســت دەکات لە شـێوەی ئەو شـوێنە پیرۆزەی کە زێدەوان پارێزگاری لە شـوێنی پیرۆز دەکات ئەو بڕواو متمانەی بە خۆی هەیە کە نەمری لە بەهەشـتدا لەگەڵ نواڵە بەدەست دەهێنێت.

ئێشی کوشندەی تێپەڕبوونیساڵەکان

دەچنە چاڵی بیرچوونەوە

لە شاری جۆشخواردووی سەرزەمین

خانوویەکی ساکارت لە درەختی بەردار بۆ دروست دەکەم

تێیدا پیر بە

باخەکەشی بەخاوەن کە

ئەی خاوەن باخ

هەرچوار وەرز سەوزە و میوەیان لەسەر دەستە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٢٥)

شاعیر خۆی دەکاتە زێوانی ئەو ماڵەی کە لە درەختی بەردار بۆی دروست دەکات و بەڵێنی پێدەدات کە ساڵانی ڕابردوو لە بیر بکەن و لەدوای بەیەکگەیشتنیان لە بەرهەمی داری خۆزگە و ئامانجەکانیان بە ئاسوودەیی لەو ماڵەی پێکەوەی دەنێن بخۆن و تا دوا تەمەنی پیرییان پێکەوە بن.

شاعیر کە باس لە قۆناغی منداڵیی خۆی دەکات زیاتر یادەوەرییە خۆشـــەکانی خۆی دەگێڕێتەوە بەڵام هەندێ وێســـتگەی منداڵی نوغرۆی مەرگەســـاتە و ناخۆشـــییە هەروەها ســـەرتاپای تەمەنی قۆناغی گەنجێتی ماوەیەکی کەمی لێ دەرچێت ترووسکەی شادی تیا نەبووە.

خۆم هاوێشتە بۆشایی بوون

بەخشندەیەک دەستی میهری بۆ درێژ نەکردم

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٧٠)

ئەمە لووتکەی ئازار و خەمەکانی شـاعیر دەردەخات کە لەو قۆناغەی ژیانیدا ئەوەندە تاڵی چەشـــتووە تەنانەت کەسێک شـک نابات دەسـتی هاوکاری بۆ درێژبکات و بە ڕادەیەک هەســـتی بە تەنیایی کردووە کە وەک نامۆیەک دەربکەوێت. بۆیە ناونیشـانی دەقەکە ڕاسـتەوخۆ پەیوەندی بە ژیانی شـــاعیرەوە هەیە لە هەرشـــوێنێک ناوی زێوان بەکارهاتبێت ئەوە مەبەســتی شــاعیر خۆیەتی و خۆی بە زێوان ناودەبات کە دەلالەتە بۆ پێگەی پاکی و بەوەفایی ئەو بەرپرســیاریەتییەی شــاعیر وەک پاســەوان دەکەوێتە ئەســتۆی ئەو ماڵەی کە پەیمانی داوە بۆ نواڵەی دروست بکات، کەواتە دەقەکە بریتییە لە پانۆرامای ژیانی شاعیر بە

خۆشی و ناخۆشییەکانییەوە هەر لە منداڵییەوە بۆ گەنجێتی. ژیانی شاعیر لە هەردوو قۆناغی منداڵی و گەنجیدا لەنێوان گەشبینی و ڕەشبینیدا سەرەتاتکێی کردووە، بەڵام زیاتر ناخۆشی و ڕەشبینی بەسەر شاعیردا زاڵە وەک لەم هێڵکارییەدا ڕوونکراوەتەوە:

بەم پێیە زێوان لە تێکچوونی هاوسەنگیی نێوان خۆشیی منداڵی و ناخۆشیی گەنجێتی و زاڵبوونی هەردوو

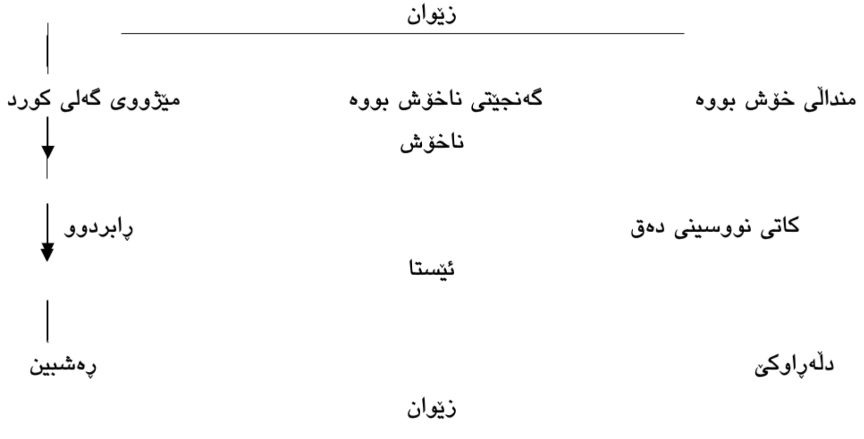

چەمکی دڵەڕاوکێ و ڕەشبینی لای شاعیر هاتۆتە بەرهەم. کۆی گشتی تاقیکردنەوەکە بەرهەمی ئاماژە و مانای

خۆشـــی و ناخۆشـــییەکانن. ســـەرئەنجام هەردوو چەمکی دڵەڕاوکێ و ڕەشـــبینی لە ئاســـتی بنیاتی دەقەکەدا زاڵە . شاعیر لە دەقی زێواندا ئاشنامان دەکات بە کارەکتەرەکانی نێو دەقە شـــیعرییەکەی کە بریتین لە شـــاعیر(زێوان) و نواڵە (خۆشەویستی شاعیر) و دایک و باوک و شاعیرەکان (نـــالی، مەولەوی، حـــاجی) و کـــارەکتەری ئـــاینـــی و ئەفســـانەیی(ئادەم و خدری زیندە و فەرهاد و برایمۆک و مەســـیح و مریەم و موســـا و پێغەمبەر)، هەروەها بەو شـــوێنانەی کە ڕووداوەکانی نێو دەقەکە لەخۆیانی گرتووە کە بریتییە لە گوندی دەربەندی گۆم و هەولێر. لە ڕووی کاتیشەوە قۆناغی منداڵی و گەنجێتی شاعیر دەگرێتەوە.

لە ڕووی بابەتەوە شـــاعیر زیاد لە بابەتێک دەخاتە ڕوو کە بەلای ئێمەوە بریتین لە خۆشـــەویســـتی، مردن، ژیان، سروشت، یادەوەری، ڕامان لە نهێنییەکانی گەردوون و بوون، مێژوو، دڵەڕاوکێ، نـائومێـدی، ڕۆشـــنبیریی و کولتوور. شـــاعیر لەم تاقیکردنەوە شـــیعرییەدا دەیەوێ لە ئاســتێکی قووڵی مەعریفییەوە شــیعرییەت بە زمانێکی نوێ بەرهەمبهێنێت. ئەو ڕووکەشـــانە لە دیاردەکان ناڕوانێت، بەڵکو دەچێتە قووڵایی و ڕۆدەچێتە جیهانی شـــاراوەیی ڕووداو و پرســـیارەکانی حەقیقەتی بوون و گەردوون. خەســـڵەتی لێڵی و ناڕوونی لە مانا و دەربڕینەکانی بنیاتی

زمـانی دەقی زێوان خوێنەر پەلکێش دەکـات کە ئـازادانە لێکدانەوەی هەمەجۆر بۆ جیهانبینیی دەقەکە بکات، ئەمەش بەپێی ئەو دەسـەڵاتەی دەق لە ڕووی مەعریفییەوە هەیەتی لەلایەک و لەلایەکی ترەوە بەپێی ئـاسـتی مەعریفی و ڕۆشنبیری و تێڕوانینی خوێنەر خۆیەوە. (شکلۆڤسکی لەو بـاوەڕەدا بـوو کە هـونەر و هـێزی هـونەری خـۆی لە نائاشناسازیدا ئەبینێتەوە بۆ ئەوەی شتەکان بە شێوەیەکی نوێ پیشان بدەین). (عەبدوڵڵا تاهیر بەرزنجی . ٢٥) لەبەر ئەوە فۆرمـالیزم تیۆرییەکە دەربـارەی شـیعر وەک لادانێکی زمانی، بە هۆی چەمکی بەنامۆکردنی شـیعرییەوە ئەدەب خۆی لەزمانی ئاسـایی و ڕۆژانە دوور دەخاتەوە. (پێتەر هاڵبێرگ و دانەرانی تر. وەرگێڕانی : ئەنوەر قادر محەمەد . ٣٢٠)

سروشت هەموو شتێکت ترساندوومی

لرفەی ئاگرت

بڵندایی چیات

گەفی ڕووبارت

دەشتایی ڕووتت

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٥)

سرووشت دەستپێکە بۆ چوونە ناو جیهانی هزر و مەوداکانی لێکدانەوەی هەموو دیاردەیەک کە هەستپێکراو بێ یاخود هەست پێ نەکراو بێ. ترس لە سرووشت لە کۆنەستی هەموو مرۆڤایەتیدا بوونی هەیە. هەمیشە هەڕەشە بووە لەسەر ژیانی و لە هەمان کاتیشدا مرۆڤ وانەی زۆری لێوە فێربووە شاعیر لە سەرەتاوە هەستی ترس لە دیاردەکانی سرووشت ڕادەگەیەنێ. ئەم تێڕامانە لە گەردوون پرسیارە لەو هێزەی لە پشتی دروستکردنی ئەم بوونەوەیە کە چۆن ئاگر و ئاو و خاک خولقاون. ئاگر کاتێک سەرچاوەی ترسە کە قەبارەی ئاگرەکە بە ئەندازە و ئاستێکی بەرفراوان بێت وێنەی شکۆمەندی ئاگرمان لا دروست دەبێت وەک وێنەی ئاگری دۆزەخ ترسناکە. بەڵام ئاگر لە شێوەی ئاگری نەورۆزدا بێت سەرچاوەی ترس نییە و دەبێتە خولقاندنی جوانی. ئاو کە دەبێتە سەرچاوەی مەترسی لە وێنەی دەریایەکی بێ سنوور جوانییەکی

لەرادەبەدەرە کە بە شـکۆمەندی ناودەبرێت. لرفەی ئاگر و بەرزی چیـا و هـاژەی ڕووبـار و بەرینی بیـابـانەکـان کە سەرچاوەی ترسن جوانییەکی لەرادەبەدەریان هەیە مرۆڤ لەئاسـتیاندا سـەرسـامە و بەم جۆرە جوانییانە دەوترێت شـکۆمەندی. ڕووناکی کە ڕەمزی ئارامی و دڵنیابوونە یـارمەتیـدەرێکی بـاشـه بۆ چێژوەرگرتن لە دیمەنەکـانی سـرووشـت بە پێچەوانەوە تاریکیش ڕێگرە لە بەردەم چارەنووس و ئایندەمان کە ناتوانین پەی بە جوانییەکانی ژیان بەرین

پەنجەم لە چاوەڕوانییەکی دوانەهاتوو یان گیان پێنەماو

بەناویەکدا دەشکێنمەوە

یادیماڵیکردنی ورچ دەبێتە بۆنە و نیشان

دیوە تاریکەکانی زەوی چی لێ دەدۆزێتەوە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٦)

شـاعیر لە دەقی زێواندا نایەوێ وێنە مەئلووفەکانی پێشووتر کە لە نەستی خوێنەردا کەڵەکەبوونە دووبارەیان بکاتەوە. ئەم دەقە تاقیکردنەوەیەکی ڕاستگۆیانەی شـاعیرە کە لە دەروونێکی پاک و بێگەردی شاعیرانەی پڕ لە بەهای

جوانی و خۆشەویستییەوە هەڵقوڵاوە. بۆیە بابەتە خودییەکان کە پەیوەندی بە شاعیرەوە هەیە، ڕەنگدانەوەی ئەو قۆناغەیە کە شاعیر لە منداڵیدا بەسەری بردووە .

قیژەی یەکەمین کتێب لەناو چاڵەبەفرەکان گوێی زرینگاندمەوە

بەیەکگەیشتنەوەی من و جزدانی ئارامبەخشی دایکم

کۆڵانەکانی دەیگەیاندمە قوتابخانە و گۆڕەپانی ڕووخۆشی تۆپی پێ

پاشان دووکانە پڕ نهێنییە ڕەنگاوڕەنگەکانی گوندی گەنجینەی منداڵیم

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٦)

قیژەی یەکەمین کتێب لەناو چاڵە بەفرەکانی حەوش . یەکەمین کتێب کە منداڵ پێی ئاشنا دەبێت کتێبی ئەلف و بێی کوردی ئیبراهیم ئەمین باڵدارە، چونکە دوو دێڕ دواتر دەڵێ: **کۆڵانەکانی دەیگەیاندمە قوتابخانە**. کەواتە لە خەیاڵی ڕۆژانی منداڵی شاعیردا قوتابخانە وێستگەیەکی گرنگی ژیانی شاعیر بووە. لەو کتێبانەی کە لە زەینی زۆربەی تاکی کورددا دەزرینگێتەوە و کاریگەری بەردەوامی لەسەر

یـــادەوەری دەمێنێتەوە ئەو کتێبە بەنرخەی ئەلف و بێی کوردییە لە شـــــوێنێکی تردا ئاماژە بە بابەتێکی ســـــەرنج ڕاکێشـــــی ناو کتێبەکە دەکات ئەویش مێوژی زۆرابە و لە شـــوێنێکی تردا ئاماژە بە لانک و بلوێر و گۆپاڵ و پەرژین دەکات ئەمانە لە کتێبی ئەلف و بێی کوردی باسـکراون. لە زۆر شـــــوێنی زێواندا وێنە و دەربڕینەکانی ناو یەکەمین کتێبی کوردی ئـامـادەییـیان هەیە (بزنە کێوی و گورگ و ئەسـپ و سـێو) وێنە ئاشـناکانی نێو واقیع کە بەلامانەوە ســـادە و ئاســـایین شـــاعیر نائاســـاییان دەکات و بە شێوەیەکی نائاشنایی سازیاندەکاتەوە:

مام زۆراب لەناویدا سەبەتەی مێوژی داناوە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٣٣)

جوانە کیژان مۆسیقا دەژەنن

گۆرانیبێژ لەبەردەمیان تاساوە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٣٤)

گوندی گەنجینەی منداڵیم

یادەوەرییەکی جوان و ئەفسانەیەکی بەهێزە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٣)

رابردوو لە چنینی بنیاتی دەقی زێواندا زۆر بە سـفت و سۆلی وەکو تۆڕێکی ورد نەخشێنراوە . هەربۆیە شاعیر ئاماژە بەوە دەکات کە ((رابردوو، بەشـــی هەرە گەورەی ژیانی نووســەر پێکدەهێنێ و پێکهاتەی دەقیشــە)) (ســەباح ڕەنجدەر، چوار کتێب لەبارەی شیعرەوە، ٨))

شــــاعیر لە ئاســـتی نەگوتراوی دەقەکەدا باس لە **پرۆســـەی داهێنان** دەکات تەنانەت لەم ڕووەوە تێڕوانینی خۆیمان بۆ دەردەبڕێت بەلایەوە شــاعیر کەسـێکی دیار و خاوەنی خەســـڵەتی تایبەتە هەر بۆیە پێگەی شـــاعیران دەباتە ئاستی پێغەمبەران. پێغەمبەر کە مەبەستی محەمەدە ســـرووشـــی لای خواوە بۆ هاتووە و پەیامێکی پیرۆز و گەورە و گرنگی بۆ هـاتووە. کەواتە مەســـەلەی پەیـام و بیروڕاکـانی پێغەمبەر پەیوەســـــت دەکـاتەوە بە هێزێکی دەرەکییەوە. ئەو کـاتـانەی کە ســـرووشـــی بۆ دێت و پەیامەکەی لا گەڵاڵە دەبێت ئەو ئەوســـاتانە هەســـت بە ئارامی و خۆشــی دەکات. بەڵام کە دێتە ســەر شــاعیران پرۆســەکە دەبەســتێتەوە بە هێزێک لە ناوەوەی مرۆڤ کە تەنها بیرکردنەوە و هەستکردنی شاعیر لە ناخی خۆیدا بۆ داهێنـانی شــیعرەکـانی دوای ئەوەی کە بەرهەمەکـانی دەکەوێتە بەر دیـدی خوێنەران ئەوکـاتـانە شـــاعیر دەگەشێتەوە و هەست دەکات دەرگایەکی بە ڕووی خەڵکدا

کردۆتەوە و پەیوەندیی شـــــاعیر و دەوروبەر لە دۆخێکی ئـارام و جێگیردایە و درزەکەی نێوانیـان بەو داهێنـانە پڕدەبێتەوە چونکە گەشــانەوەی شـــاعیر ئەو ڕاســـتییە دەردەخات کە ئەو کەسە دڵخۆش دەبێت و بارە دەروونییە نـاهـاوســـەنگەکەی تێپەڕانـدووە ئەویش بە حوکمی ڕەوینەوەی دڵەڕاوکێی شـــــاعیر دوای بڵاوبوونەوەی بەرهەمەکەی. زۆر جار شـاعیران شـیعرەکانیان بە جگەر گۆشـــە و کۆرپەی خۆیان هاوشـــێوە کردووە جگەر زۆر ناســـکە و هەســـتیارە کۆرپەش ئەو مەخلوقەیە کە بە موعجیزە و لە پرۆســـەیەکی نۆ مانگیدا دەخولقێت و دواتر دێتە بوون و ســـەرەڕای ژان و ئـازارێکی زۆر لە کـاتی منداڵبووندا دایک کە کۆرپەکەی دەبینێت هەموو ئازار و ژانێکی بیر دەچێتەوە لە دیوی ناوەوەی ئەم دێڕە شیعرەدا شـاعیر دەیەوێت پێمان بڵێت کە نووســینی شـیعر وەکو منداڵبوون وایە دوای ژانێکی زۆر شیعر لەدایک دەبێت ئەم دەقە ســێ ســاڵ زیاتر لە ســنگی شـاعیردا ماوەتەوە و بۆ ماوەی چوار ســـاڵیش لەگەڵیدا خەریک بووە و هـاتۆتە تەواوبوون شـاعیر لە یادی بیســت ســاڵەی لەدایکبوونی زێواندا ڕاســتیی ئەو بۆچوونەمان بۆ دەســەلمێنێت. **زێوان** کە خودی شـــاعیر خۆیەتی ئەو لەکاتی نووســـیندا واتە داهێنانی شـــیعریدا ئەو کەســـێکی دڵخۆش و ئارامە بەو پێیەی نووســـین هاوشـــێوە دەکات لەگەڵ ســـرووش و

بیرکردنەوە و منداڵبوون کە تیایدا مرۆڤ گەشـــبینە و بەختەوەرە شـــادی و خۆشـــبەختی شـــاعیر لە هیچ پرۆسـەیەکی تردا بە دەسـتی نایەت تەنها لەکاتی نووسـیندا نەبێت ئەو بە ئارەزووە گەرم و گرنگەکانی خۆی دەگات تەنانەت لە بەیەککەیشـتنی لەگەڵ نواڵەدا ئەو هەسـتەی لە گەشـانەوە و ئارامی دەروونی بۆ دەسـتەبەر نابێت. کەواتە شـــاعیر دەیەوێـت ئەوەمـان پێ بڵێ کە ســـرووش و بیرکردنەوە و منداڵبوون و نووســین ســەرچاوەی وزە و هێزن بۆ بەردەوامیی ژیان و ڕێکخستنەوەی پەیوەندییەکان و بڵاوبوونەوەی پەیـامی مرۆڤـایەتی جوان بە ئـامـانجی بەخشــینەوەی ئومێد و هیوا لەناو دەروون و لە ســیما و ڕوخسـاری هەموو تاکێکدا. نووسـین بەلای شـاعیرەوە بە ســێ هەنگا و تێدەپەڕێت هەنگاوی یەکەم ســرووشـــە هەنگاوی دووەم بیرکردنەوە و لێکدانەوە کۆتا هەنگاویش نووســـینەوەیە. نووســـین لە بیرکردنەوەیەکی قووڵ و لـێـکـدانەوەیەکـی هەمەلایەنەدا لەدایـک دەبـێـت ژانـی لەدایکبوونی وەکو ژانی منداڵبوون بە ئازارە بەڵام هەرکە هاتە دنیاوە شـــاعیر ئارام دەبێتەوە و پێی دەگەشــێتەوە. پەیامەکەی شـــاعیر هەڵگری ســۆز و خۆشـــەویســتی و مرۆڤدۆســتییە بۆیە هەموو خەڵکی ســەرزەوی پێی شــاد دەبن کە بەرهەمی شاعیریان دەگاتە دەست.

گۆرانیم ئاوێنەیەکە وەک بەیانیانی بەهار ڕوون

پێغەمبەر دەموچاوی لە کاتی سرووش وەرگرتن تێیدا دەگەشێتەوە

نالی دەموچاوی لەکاتی بیرکردنەوە لە شارەزوور تێیدا دەگەشێتەوە

دایک دەموچاوی لەکاتی منداڵبوون تێیدا دەگەشێتەوە

زێوان دەموچاوی لەکاتی نووسین تێیدا دەگەشێتەوە

ئارەزووە گەرمەکانم زەوییان شاد کرد

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٩)

کۆمەڵێک هۆکاری دەروونی و ژینگەیی لەوانە (مەرگ، نەگەیشتن بە یار، بێ بەشبوون لە سۆزی باوک، دابڕان لە دەوروبەر، نامۆیی) لە دیارترین و سەرەکیترین پاڵنەرەکانی داهێنانی دەقی زێوانن، هەرچەندە شاعیر خۆی پێی وایە ((مەرگ سەرەکیترین هۆیە بۆ دڵەڕاوکێی داهێنان، ئامادەکردنی ئەم مەرگەش هێزی شیعرە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی لەگەڵ گرفتەکانی ژیان و مان)). (سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٩، ٣٢) دڵەڕاوکێی شیعریش کە سەرچاوەکەی بەرهەمی شاعیرانی سەردەمەکە و پێش

سەردەمی شاعیرە ئەم تاقیکردنەوە شیعرییانە لە جیهانبینیی شاعیردا ڕەنگ دەدەنەوە، هەروەک دەبینین لە چەند شوێنێکدا ناوی نالی و مەولەوی و حاجی قادر دەهێنێت و ڕەنگە چەندین شاعیری تریش هەبن کە ناڕاستەوخۆ، کاریگەرییان بەسەریەوە جێهێشتووە.

لە **بابەتی ئیرۆتیکیدا** شاعیر ڕاستەوخۆ بێ سڵکردنەوە ئەو جۆرە دەربڕینانە بەکاردەهێنێ، کە لەناو کۆمەڵگەی ئێمەدا ڕێگەپێنەدراو بوونە، ئەو بەربەستە دەشکێنێ، چونکە لە چەند شوێنێکی دەقەکەدا، جەستەی خۆشەویستەکەی ڕووتدەکاتەوە هەرچەندە ناوی نابات و نایەوێ بە ئاشکرا ناوی خۆشەویستەکەی بهێنێت.

پارچەیەک قوماشی مەمکدانتم دەس بخە

چاویلکەمی پێ ڕوون دەکەمەوە

(سەباح ڕەنجدەر ٢٠١٨، ٥٨)

نواڵە کراسی سەما لەبەربکات

فریزی پەستی حەوشە ژەنگی کەوتن دادەماڵێ

کراسی سەماش فڕێ بدا

فریزی شادمانی حەوشە کتوپڕ ڕەشەتای دێتێ

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٦٧)

شاعیر بە هەندێ نموونەی ئەزموونی خۆشەویستی شکستخواردوو. لای شاعیر و کەسانی عاشق دەیەوێت پێمان بڵێت هەرمن نیم، کە نەگەیشتووم بە یارەکەم ئەو دەمانگەڕێنێتەوە بۆ ڕابردوو و چیرۆک شکستخواردووی نالی و حەبیبە و شیرین و فەرهاد و برایمۆک و پەریخان کە بەیەک نەگەیشتوون دەهێنێتەوە لەلایەکی تریشەوە خۆشەویستی خۆی و نواڵە دەکاتە مێژوو دەیخاتە ڕیزی چیرۆکە بەناوبانگەکانی عەشق و خۆشەویستییەوە.

برایمۆکیش ئاگری سێبووری ونکردووە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٤٠)

فەرهاد پەیمان شکێن بکات

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٥)

قەڵەمکێشی حەبیبەم دەداتێ بە دیاری بۆ نواڵەی ببەم

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٦٤)

لە ئاکامی بێبەشـــبوون لە حەزی ســـێکســـی و خۆشـەویسـتی ڕەگەزی مێینە لای شـاعیر وێنەی ئیرۆتیکی بە ڕاستەوخۆ دێنە نێو بنیاتی دەقەکەوە حەزی سێکسی و بێ بەشبوون لە سۆزی یار، هەڵسووڕێنەری هێنانە کایەی ئەو شـــتانەن کە شـــاعیر لە منداڵی و گەنجێتیدا لێیان بێ بەش بووە و پێیان نەگەیشتووە:

منداڵدانی ژنان گەرمن

دەماری ئارەزووی مەمک

گەرمایی پەنجە بە ئاگای دەهێنێ

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٢)

منداڵدانی ژن مەبەســــت ئەندامی زاوزێی مێینەیە . مەمکیش شـــوێنێکی هەســـتیارە و بە دەســـت لێدان و ڕامووسـانی بە پەنجە و بە دەسـت حەزی سـێکسـی مێینە دەورووژێنێت. ئەمانەی لە ئاسـتی ئاگاییدا وتووە. بابزانین لە ئاستی نەوتراودا و لە ئاستی نەستدا شـاعیر بە ڕەمز و لە ژێر پەردەوە چۆن حەزی سێکسی خۆی دەردەبڕێت.

چیا بەم ڕوو ئەو ڕوو دابکەون

دەشتایی لە خەسڵەتی ناز فرۆشتن خۆ پێکدادەن

منیش سرووش لە یەکەمین هێلکەی هەڵۆ دەخوازم

شیعرێکت خەون لە چێشتەخەو دەبینێ

پرچی خۆڵەمێشینی نواڵە لەناو باران گەشە دەکات

تەنیایی کەوانەیەکی ئاوریشمینە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٦٧)

چیا لە ڕوانگەی شـــیکاری دەروونییەوە ڕەمزە بۆ ئەندامی نێرینەی پیاو دەشتاییش ڕەمزی جەستەی ئافرەتە کە بە ناز و خۆشـەویستییەوە بەر چیا دەکەوێت و بەیەک دەگەن و بەریەکتری دەکەون. هێلکە هێما و ڕەمزی تۆوە و لە بەیەکگەیشـــتنی جووتبوونی ڕەگەزی نێر و مێ تۆی نێرینە هێلکەکە دەپیتێنێ و کۆرپەلە دەخولقێت. شـــاعیران هەمیشە شیعر بە کۆرپەلە و جگەرگۆشەی خۆیان دادەنێن. لێرەشـدا شـاعیر ئاماژە بەوە دەکات کە منداڵێکیان دەبێت ئەم زاوزێکردنە و گەشـــەکردنە پێویســـتی بە ئاوە لێرەدا باران هەڵگری ئەو سیفەتەیە و کە دەشـتایی پاراو دەکات. لێرەدا ئـامـاژەیە بۆ جەســـتەی ئـافرەت، ئەو تۆوەی لە زەویـدایە پێـدەگـات و دەبێتە بەرهەم واتە زەوی بەهۆی بـارانەوە ئـاوس دەبێت کە بـاران لە زەوی دەدات زەوی خۆی لەبەردەمیدا ڕاکشاندووە و بە ناز و نەرمییەوە ئاوی بارانەکە هەڵدەمژێت دیارە هەموو شتێک لە سرووشتدا بە

هۆی بارانەوە گەشـــە دەکات. شـــاعیر لە تەنیایی و بە یەکنەگەیشتنی بە یار بە کەوانەیەکی تەواونەکراو هاوشێوە دەکات ئەو خەونی بە یەکگەیشتنی بەیارەکەی دەبێتە گرێی دەروونی ئیتر تەنیایی دەبێتە ئەو ڕێگایەی کە ناگاتە دوا وێســـتگەی خۆی و دادەخرێــت بە ڕووی هیواکــانی شاعیرەوە.

گوندی گەنجینەی منداڵیم

ئەگەر لە ڕوانگەی دەروونناســییەوە ڕاڤەی ئەم دێڕە بکەین، کە چل و شــەش جار دووبارە بۆتەوە، ڕەهەندێکی ســـێکس هەیە، چونکە تیۆری شـــیکاری دەروونی واتای ڕەمزی وشەکانی بۆ دیاریکردووین (گەنجینە ئەو شوێنەیە کە لە ڕوانگەی شـــیکاری دەروونیی فرۆیدەوە ڕەمز و ئاماژەیە بۆ ئەندامی زاوزێی ئافرەت، دەلالەتە بۆ حەز و ســـۆزی گەڕانەوەی شـــاعیر بۆ ئەســـڵەکەی بە واتای کۆرپەلەیی و جیناتی) (د. انور عبدالحمید الموســـی، علم النفس الادبي، ٤٦) کۆمەڵێک وشـــە هەیە لە ڕوانگەی دەروونییەوە ڕەمز و دەلالەتن بۆ ئەندامی زاوزێ و منداڵدانی ژن لەوانە (چاڵ، کانەکان، ئەشـــکەوت، جانتا، کۆگا، گەنجینە، ژوور، دەرگــا و ڕاڕەوەکــان ڕەمزن بۆ کونی ئەنـدامی زاوزێی مێینە) (د. انور عبدالحمید الموسی، علم النفس الادبي، ٤١).

ئەفســـانەی خدری زیندە لە کولتووری کوردەواریدا لەســـەر ئەوە بنیاتنراوە، کە خدر لەوێنەی پیرە پیاوێکی نوورانیی ڕیش و ســـمێڵ ســـپیدا دەردەکەوێت بە هەموو لایەکدا دەگەڕێ و خەڵکیش بە ئاســـانی نایناســـنەوە بەڵام ئەوەی گرنگە ئەوەیە هەرکەسێک خدری زیندە بناسێتەوە و داوای هەرچییەکی لێ بکـات بۆی جێبەجێدەکـات بە تایبەتی لە گەیشـــتن بە مرازی خۆی و بەهاناوەچوونی و ڕزگاربوونی لە تەنگانە. پێدەچێت شاعیر لە بێ ئومێدبوونی لە گەیشـتن بە نواڵە هانای بۆ خدری زیندەش بردبێت ئەو ناچارە هانا بۆ هەموو ڕێگاکان بەرێت تا بە ئاواتی خۆی بگات.

بەختیاریی خدری زیندەیە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ١٠)

خدر لەبن نوێنی گیایان مردنی لەخەوندا بینیوە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٤٣)

تا مردن لەوێ

لە وڵاتی خەون دەژیم

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٨)

خدر ڕەمز و هێمای بەهانەوەچوون و بە دەنگەوەهاتن دێت کە کەسی لێقەوماو بەدوای فریادڕەسێکدا دەگەڕێ لە گێژاوی ژیان ڕزگاری بکات. شـــــاعیر بە مندالّی باوکی لەدەســــت داوە بۆیە دەشـــێت کە خدر بکاتە جێگرەوەی باوک بۆ خۆی.

گیان ڕووناکەکانی ژێر سێبەری دێرینترین خانووی گوندی گەنجینەی منداڵیم

برادەری خدری زیندەن

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٨)

خدری زیندەش سەرگەرمی نووسینەوەی بیرەوەرییەکانیەتی

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٩)

شـاعیر سـەرسـامە بە کەسێتیی خدری زیندە و خۆی بەو دەشـــوبهێنێت. ســـەباح لە زۆر شـــوێنی شـــیعرەکەدا خدری زیندە و ئاوی زمزم و گیای هوما دەکاتە مۆتیفی

سـەرەکی بنیاتی دەقەکەی. شـاعیر ویسـتی درێژکردنەوەی ژیـانی خۆی و نەمری هەیە لەو ڕووەوە خۆی بە خـدری زیندە هاوشێوە دەکات.

گرمۆڵەبوونی خدری زیندە ژووریکی لاپەڕی گوندی گەنجینەی منداڵیمە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٦٣)

گیای نەمریم بەرەواژی بینی

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٦٧)

ئاوی زمزمی ناو گۆلمت دەخۆمەوە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٢٠)

ئەگەر ئاوی حەیات ڕەگەزی سـەرەکی و بەردەوامی ژیان بێت بۆ نەمریی خدری زیندە ئەوا گۆلمی یارەکەی بۆ ئەو دەبێتە ڕەگەزی مانەوەی ژیانی هەتا هەتایی شـاعیر، چونکە پێی وایە بەگەیشـتنی بە نواڵە ئیتر ژیـانی هەتـا هەتـایی بەدەسـت دەهێنێت لەکاتێکدا خدری زینـدە بە ئومێـدی خواردنەوەی ئـاوی حەیـاتە بۆ ئەوە بە نەمری بگـات ئەمەش ئەوەمـان بۆ دەردەخـات کە ئەگەر ئـاوی حەیات ئاوێکی سـیحری بێت ئەوە سـیحری عیشـق و خۆشەویستی و بەیەکگەیشتن ئەو پیرۆزییە بە گۆلمی یار

دەبەخشــێت کە بەلایەوە ئەوەندە عیشــقەکەی پیرۆزە کە دەبێتە ســـەرچاوەی بەخشــینی ئەو هێزە ســـیحرییە کە نەمری بۆ شـاعیر دەسـتەبەر دەکات. شـاعیر پێش ئەوەی ئـاوی حەیـات بخواتەوە ئەو ئـاوی نـاو گۆلمی یـارەکەی دەخواتەوە دڵنیاشـە کە گەیشـتن بە یار ژیانی هەتا هەتایی دەستەبەر دەکات.

ئەی ئاو هەموو ژیان بۆ تۆ

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٦٩)

ئاو یەکێکە لە ڕەگەزە پێکهێنەرەکانی ژیان و بە بێ ئاو ژیان لەســـــەر گۆی زەوی بەردەوام نابێت کەواتە ئاو هەڵگری ماکی ژیانە لەلایەکی تریشەوە لە ڕێگەی ئاوەوەیە سەرجەم زیندەوەران دروست دەبن بەهۆی گواستنەوەی تۆو لە ڕەگەزی نێرەوە بۆ ڕەگەزی مێ. ئەم ڕەگەزانە وەکو ئامراز و بنەمای پێکهاتەی شـیعر بۆ مەبەسـتێکی تر بەکـارهـاتوون وەک ســـیمـایەکی دیـاری نوێخوازی بۆ بەرهەمهێنانی شـــیعرییەت مـامەڵەی لەگەڵدا کردوون بە مەبەستی فراوانکردنی جیهانبینی دەقەکە.

ئەفســانەی دروســتبوون و دروســتکردنی مرۆڤ لە قوڕ هەروەک لە قورئـانی پیرۆزیشـــــدا هـاتووە کە خوا ئـادەمی لە قوڕ دروســـــتکرد و ڕووحی بە بەردا کرد و

دواتریش حەوای لە جەستەی ئادەمەوە دەرهێناوە بەڵام گوناهی خواردنی سێوەکە بە یەکەم گوناە ئاماژەی پێکراوە بوو بە هۆی ئەوەی لە بەهەشت دەربکرێن و فڕێ بدرێنە سەر زەوی کەواتە ئێمە هەمووومان لە خاک دروست بووینەوە بۆ خاکیش دەگەڕێینەوە. شاعیر لە ئاستی نەوتراودا ئەوە دەڵێت کە بە گەیشتن بە خۆشەویستەکەی ئەوە ئەو بەهەشتە دروست دەکەن کە هەمیشە و هەتاهەتایە بە ئاسوودەیی ژیان بەسەر بەرن، بەڵام شکاندنی بەڵێنی بۆ یەکبوونیان لەلایەن نواڵەوە بەهەشتەکەی کە شاعیر هەوڵی بۆ دابوو گۆڕا بۆ دۆزەخ بەو پێیەی ئادەم و حەوا پێشتر لە بەهەشت دەژیان بەڵام دوای خواردنی سێوەکە لە بەهەشت دەرکران و فڕێدرانە سەر زەوی کەواتە ئەم زەوییە ئێستا وەکو دۆزەخ وایە بۆ مرۆڤەکانی سەری. شاعیر لە نەگەیشتنی بە یارەکەی خۆی بێ تاوان نیشاندەدات، ئەو وەکو زێوان خۆی دەناسێنێت کە ژیانی تاڵ بووە وەکو گیا تاڵەکە لەناو بەهەشتی سەر زەوی دەریدەکەن ئەم دۆخەی بەسەریدا هاتووە باجی تاوان و هەڵەی نواڵەیە دەیداتەوە.

نواڵە هێندەی ئاگری حەفتاو پێنج دڕندەی

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٤)

شاعیر مەبەستی لە حەفتاو پێنج ساڵی ١٩٧٥ کە شۆڕشی کورد لەو ساڵەدا لە باشوور تووشی شکست

بووە بە هۆی پیلانێکی نێو دەوڵەتییەوە کە کـاریگەری لەسـەر تاکی کوردی زۆر بوو. پەشـیمانبوونەوەی نواڵە و بێ پەیمـانێکەی ئەوەنـدە بەهێزە بەڕادەیەک، بە یـارەکەی دەڵێت دڕندە، چونکە تووشی شکستێکی گەورەی کردووە شاعیر خۆی وەک قوربانی پیشاندەدات کە پیلانی لە دژی گێڕاوە.

ئێمە بۆ لێرە دەمرین

ئێوە بۆ لێرە دەژین

گەیشتوومەتە ڕۆخی خنکان

بێدەنگ ڕێوڕەسمی مردنم بەرپا دەکەم

خوێنی پێم عەرد ڕەنگ دەکات

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٧٠)

پرسـی مردن لای شـاعیر وەکو بیرکەرەوەیەکی لەبەردەم مەترسـییەکانی مەرگ ئامادەبوونی هەیە هەسـت دەکات مەرگ لە پشـتی سـەریەوە ڕاوەسـتاوە و کەی ویسـتی هێرشـی بۆ دێنێت ئەو مەترسـییە گەورەیەش وادەکات بەردەوام مرۆڤ لەترسـدا بژی ترسـی مردن و کۆتاییهاتن... پرسـیارە فرە ڕەهەند و ئاڵۆزەکەش ئەوەیە

ئاخۆ شـــاعیر بۆ ئەو پرســـیارە ناکات کە لەنێوان ژیان و مردندا هەیە؟

ترس لە چێورمەی گۆڕەکان کاتی سێو پێگەیشتن دیاری دەکات

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٧)

دوێنێ مەرگ بەرەو لام هات

تۆزێ ڕاما

بوێری نەکرد لادا

بە منداڵی لەسەر کێلی باوکم کێشام

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ١١)

گۆڕێک لە گوندی گەنجینەی منداڵیم ڕێنماییکارمە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،١٢)

لە سـەرەتایی دروسـتبونی ژیان لەسـەر ئەم زەوییە، مردن مرۆڤی تووشـی دڵەڕاوکێ و ترس کردووە هەر بۆیە لە پێناوی مانەوەی خۆیدا هەوڵی داوە خۆی بپارێزێت و بەسـەر هەموو دیاردە و ڕێگرییەکاندا زاڵ بێت تا درێژە بە

ژیان بدات. مەرگ کەســــە ئازیزەکانمان لەبەرچاو ون دەکات و لە ناز و خۆشـەویسـتییان بێ بەش دەبین مرۆڤ هەرچەندە بڕواداربێت و خۆی وادەردەخات کە لە مردن ناترسێ، بەڵام لە کۆنستی هەمووماندایە، کە دژی مردنین و ڕەتی دەکەینەوە، چونکە بەو هەوڵ و تێکۆشـــانانەماندا، کە لە ژیـانـدا دەیـدەن دەردەکەوێـت ئێمە لایەنگری ژیاندۆسـتی و دنیا ویسـتین. شـاعیر لە زۆر شـوێندا خۆی وەک قوربانی نیشــــان دەدات ((زۆر لە مردن و تارمایی مردن دەترســــام، دڵم بە تەقەی دەرگـایەک دادەخورپا، کەچی بەردەوام لەباری شـــیعریدا ئەم ترســـە پێچەوانە دەبوو و بیرکردنەوە لە خۆکوشــــتن لە دەقەکەدا زاڵ دەبوو.)) (ســـەباح ڕەنجدەر، ئەزموون، ١١٤) حەقیقەتی مەرگ ئەوکات دەزانرێت کە توانای باســـکردنیمان نییە ئێمە بۆ ئەوەی لە حەقیقەتی مەرگ بگەین دەبێ بمرین، شـــاعیر کە باســـــی مردووەکان دەکات بۆ ئەوەی بیر لە مردنی خۆی نەکاتەوە یان بە پێچەوانەوە. شاعیر مردن وەک ڕاستییەک بەشێک لە بوونی خۆی تەماشا دەکات . شـاعیر ئاواتی بە مردن خواسـتووە بەڵام مەرگ دۆسـتیش نییە. شـاعیر داوا لە مردن دەکات کە کۆتایی بە ژیانی بهێنێت.

مردن ئەم و ئەو ئازارم دەدەن

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٤٩)

خوێنم وەک خوێنی ڕیشۆڵەیەکی خوێنگەرم بەفیڕۆ چوو

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٣٧)

گۆڕ داکەوتن

کێل نووشتانەوە

ئێسک دیارن

بەم زووانە قاوەی تازیەم لە دەستی مێوانان دەگێڕدرێ

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٣٨)

گەرمترین مووچڕکی شکۆمەندی ئەم قوربانییە خوێن بەفیڕۆچووە منم

(سەباح ڕەنجدەر ٢٠١٨، ٤٨)

شـــاعیر وەســـفی ئەو ژیانە کورتەی تەمەن و پڕ لە زەحمەتە دەکات و گومانیشـــی تێدا نییە، کە ئەویش وەک هەرکەسێکی ئاسایی تر مردنی بەلاوە ناخۆشە و حەز بە ژیان دەکات . شـــاعیر لە زێواندا بە شـــێوەیەکی بەربڵاو

باس لە مردن دەکات، ئەمەش ئەوە دەردەخات سەرچاوەی ئەم بایەخدانەی بە مەرگ ترســـە لە خودی مردن، کەواتە ترس لە مردن پاڵنەری ســـەرەکییە، کە وای لە شـــاعیر کردووە لە جیهانبینی شـــیعرەکەیدا فراوانترین ڕووبەر بە پرســـی مردن داپۆشـــێت . جگە لە نائومێدبوونی لەوەی نەگەیشتووە بە یار و دۆخێکی سیاسی ناجێگیر شاعیری تووشـــی ڕەشـــبینی کردووە لە لایەکی ترەوە هۆکاری خەمبـاربوون و بێ ئومێـد بوونی شـــاعیر هەڵقوڵاوی تێڕوانینی ئەوە بۆ بوون و ژیان و مردن.

شـــاعیر مردنی بـاوکی وەک ڕووداوێکی تراژیـدی دەکاتە میکانیزم و ناوەرۆکی تاقیکردنەوە شـــیعرییەکەی. ئەو بۆشـــاییە گەورەیەی کە مەرگی باوکی بەجێیدەهێڵێت دەبێتە بۆشـــاییەکی ڕووحیی گەورە بە تینووێتییەکی بێ ئامان بۆ سـەرۆک و ڕابەر بۆ خۆشـەویستی و باوکایەتی. شـاعیر تەمەنی شـەش سـاڵان بووە باوکی کۆچی دوایی دەکات. شـــاعیر لە پانتایی دەقەکەدا بەدوای جێگرەوەی باوکێکدا دەگەڕێ کە سـۆزی بـاوکێتی پێ ببەخشـــێ. هەربۆیەش هانا بۆ خدری زیندە دەبات، دەشـــێ شـــاعیر خـدری زینـدەی وەک ڕەمزی بـاوک بەکـارهێنـابێت. بەڵام هیچ کام لەوانەی شـــاعیر کردوونی بە جێگرەوەی باوک، نەیانتوانیوە ئەو بۆشاییە ڕووحییەی بۆ پڕبکەنەوە.

شـاعیر لە ڕێگەی وەسـفکردنی ڕابردووی خۆیەوە دەیەوێت باســـی ڕووبەرێکی بەربڵاوتر بکات کە ئەویش بریتییە لە بەنموونەکردنی خود بۆ ئـاخـاوتن لەســـەر بابەتیبوون. شـاعیر زۆر خولیای جیهانی خۆیەتی، هەست ناکات کە کات تێدەپەڕێت، هەســـت ناکات کە دەرەوە کاریگەری بەســـەر ئەزموونی ئەوەوە هەیە (ئەحمەدی مەلا، ١٣٦)

خوداوەند ماڵی منی بە پەسەند زانی

دابەزییە ناوی

دەبینێ هەموو ژیان لۆکەیەکی زەردە

بەبرینی ژوورەکەمەوە

ژوورەکەشم ئەژدیهایە کلۆری ددانی ئای کلۆری ددان

رژامە شەقامەکان

تروسکەی فسفۆڕی جادووباز

قوم لە جغارەی تەمەن دەدات

خەناوکەی گیابەندم پێوەیە

ڕنۆکی لمیش ئای ڕنۆکی لم

تاتەشۆری مزگەفتی گوندی گەنجینەی منداڵیم تەڕە

من و حەشاماتی گەردوونی بەرەواژی

هەریەک بەجۆری نەشیاو شکست لە پەنجەمان دەئاڵێ

هەنجیریش بە لکانەوە ڕزین

منداڵیم ئارەقەی شیشەی زیندانان بوو

ژووری زیندانیش بۆنی دووکەڵی کزری مێشک گران دەکات

گەنجیم کشا

وەک بڵێی ئادەم و حەوای خانەوادەی دڵسۆزمان هەست بە هیچ نەکەن

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٤١ – ٤٢)

ئەو شـــــایـانی ئەو هەموو ئـازار و نەهـامەتی و شـکسـتەیە، چونکە ئەوە ویسـتی خواوەندە، کە شـاعیری دەسـتنیشـان کردووە ڕووبەڕووی ئەو ململانییانەی ژیان ببێتەوە. شـــــاعیر برینی زۆرە هەر لە نەهـامەتییەکـانی ڕۆژانی ئاوارەیی و مەرگی باوکی و نەگەیشتنی بە نواڵە و

ئازاری جەستەیی و ماندوویی لە گوندێک و لەناو ژوورێک بە تەنها دوور لەو ژینگە ڕۆشنبیری و ئەدەبییەی لە شار بۆی خولقابوو. هەموو ئەمانە لە ژیان و تەمەنی شاعیر ڕۆیشت، کە هیچ خۆشییەک نەمایەوە، لە بێ ئومێدبوون دەربازی بکات ئەو تروسکاییەی لێی دەڕوانی جێی هیوا نەبوو شاعیر کەسە نزیک و خۆشەویستەکانی لەو ماوەیەی ماڵیان لە گوند بووە لەدەست داوە هەمیشە تاتەشۆری گوندەکەیانی بە تەڕی بینیوە. خۆی و هەرچی لە گەردووندا بوونی هەیە مەرگ کۆتایی پێ دێنێت هەریەکە و بە جۆرێک کە لە مەزەندەی کەسدا نەبێت بە جۆری نەشیاو تووشی شکستی دەکات. گەردوون هەنجیر لە دوای ماوەیەک هەر بە لقی داری ژیانەوە دەیرزێنێت و وای لێدەکات بە کەڵکی خواردن نەیەت و سیماکەشی بشێوێنێت ئەمە نموونەیەکە لە حەشاماتی گەردوون خۆیشی بە دەردی هەنجیر بردووە هەر لە تەمەنێکی زوودا ئاشنا بوو بە چەندین خەم و تاڵی لە هەردوو قۆناغی منداڵی و گەنجیدا. منداڵی زیندان بووە بۆی و هەژارو دەستکورت بوونە و گەنجێتیی شاعیریش ئاکامەکە شکست و نەگەیشتن بووە بە نواڵە و ڕاکردن بووە لە سەربازی و خۆ قایمکردن بووە لە ژوورێکدا ئەویش بۆ شاعیر هەر وەک زیندان بووە. شاعیر گلەیی لە زەوی دەکات. شاعیر گلەیی لە داهێنەری بوون دەکات.

هەمیشـــــە لە چیرۆکی دروســــتبوونی حەوادا ئاماژە بەوە دەدرێت کە حەوا لە پەراســووی ئادەمەوە دروســت بووە، لە جیهانبینیی دەقەکەدا شــاعیر کۆمەڵێک پرســیاری گرنگ و ســــەرســــوڕهێنەر دەورووژێنێت کە لە کۆنەوە مرۆڤایەتی پێیەوەیان ســــەرقاڵ بووە بە ئامانجی ئەوەی هەم خـوێـنەر لەگەڵـیـدا هــاوبەش بـێـت لەو پـرســـــە چارەنووســــســــازانە و هەمیش شــــاعیر ئارام بێتەوە لەو دڵەڕاوکێ و نـائـارامییە دەروونییەی تووشـــــی بووە. لەم دەقەدا شــاعیر جارێک وەک کەســێکی باوەڕداری بێ قناع دەبینرێ و جـارێکیش وەک کەســــێکی بێ بــاوەڕ دەردەکەوێت کە هێشـــــتا بە گومانەوە لە دیاردەکان و پرســـــەکانی مردن و زیندووبوونەوە دەڕوانێت گفتوگۆی نێوان شـــــاعیران و خودا هەر لە کۆنەوە بوونی هەبووە. شـــاعیر لە تەمەنێکی زوودا ڕاشــــکاوانە گومان و پرســـــە گرنگەکانی ناخ و بیرکردنەوەی خۆی نەشـــــاردۆتەوە و بەدوای وەڵامدا گەڕاوە

پەراسووی نەرمی ئادەم هومای لەناو پێبگات

بزمارێک دەکوتمە سینگی مانگ

کراسی خوداوەندی پێوە دەکەم

گیرفانی پڕۆژەی کوشتنی کەسی تێدا نییە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٦)

شـــاعیر بەدوای نهێنیی ئەو پرســـیارەوەیە کە ئاخۆ بۆچی خوا سێوی لە ئادەم و حەوا قەدەغەکردووە بەهۆی ســـەرپێچیکردنیان لە فەرمانی خوا لە بەهەشـــت دەرکران هەروەک لە قورئاندا هاتووە بەهەشـــت هەموو میوەیەکی تێدایە لەناو هەموویاندا سێو لە ئادەم و حەوا قەدەغەکرا.

کتێبێک دەنووسم تێیدا لە ڕەزەوانەکان دەپرسم

ئەرێ سێو بۆ لە میوەکانی دی جیاکرایەوە

قەدەغەش کرا

کەی ئاسایی دەبێتەوە کەرتێکی بخۆین

ژیان باڵی باڵندەیەکی تەنگەتاوکراوە

ماڵ لە سێبەری دادەنێین

پشوو دەدەین

بیر دەکەینەوە

بە ئەفسانە دەڵێین برادەر

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٣٦)

تا ئێستا کەس ئەو پرسیارەی نەکردووە ئایا نهێنیی قەدەغەکردنی سێو لەناو ئەو هەموو میوانەی تر چییە؟ خوا پێی وتوون کە لەو دارە مەخۆن وەها باس دەکرێ کە دارەکە سێو بێت دەبێت نهێنیی ئەو ڕاستییە چی بێت کە خوا خۆی ئادەم و حەوای دروستکردووە کەچی سەرپێچییان لە فەرمانی خوا کردووە سزاکەشیان دەرکردن بووە لە بەهەشت و ناردنیانە بۆ زەوی ئەم ژیانەی ئێستایی مرۆڤایەتی کە بەشێکە لە ئازارچەشتن لە پای ئەو هەڵەیەی کە ئادەم کردی کەواتە ئێمە باجی تاوان و سەرپێچی ئادەم و حەوا دەدەینەوە بۆیە هەمیشە داوای لێ خۆشبوون لە خوا دەکەین بیگەڕێنێتەوە بۆ بەهەشت ئەی سزای ئەو کەسانەی لەسەر زەوی تاوانی گەورە ئەنجام دەدەن؟ سێو خواردن بۆ هەڵەیە بۆ ئادەم و حەوا فەرمانی خوایان شکاند؟ ئایا سێو خواردن زیانی بە کەس گەیاندووە نهێنی پشت سێو خواردنەکە چییە؟ ئادەم یان حەوا کامیان سێوەکەی خواردووە؟

وەک بڵێی ئادەم و حەوای خانەوادەی دڵسۆزمان هەست بە هیچ نەکەن

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٤٢)

قیژەی قورم بینی / مرۆڤ کە لە دایک دەبێت بە گریانەوە دێتە دنیاوە قیژە دەبیسترێت نابینرێت

تەماشای ئەستێرەی خۆڵەمێشیم بیست / لێرە بە پێچەوانەوە ئەستێرە دەبینرێت نابیسترێت **وێنەی نائاسایی دەکاتە ئاسایی**

شاعیر قۆناغی منداڵی بە گەنجینە وەسف دەکات لە پانتایی دەقەکەدا هەمیشە خەونی پێوە دەبینێت هەروەک زانراوە گەنجینە کۆگا و کاڵایەکی بە بەها و بەنرخە هەتا سەردەم و قۆناغی بەسەردا تێپەڕێت ئەوەندەی تر بە نرختر دەبێت هەر بۆیە لای شاعیر ئەم قۆناغە بەها و نرخی تایبەتی خۆی هەیە.

منداڵیی جیهانێکە پڕە لە تاج

گەنجیەتی بەدواداگەڕانی خۆشنوودی

پیریش باخچەی ماڵت بچووک دەکاتەوە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٦١)

گەنجێتیی شاعیریش وەک هەوری کورت خایەن و کەم ئاو کە بارانی پێ نییە وەهایە . پیریش کە قۆناغی

کۆتایی ژیانی مرۆڤە بەرەو لەدەستدانی ژیان بە شوێنێکی نسرمی شوبهاندووە جێگایەکە ئومێدی ژیانی تێدا قورسە چونکە تیشکی خۆر نایگرێتەوە گەشە و نەشونما ناکات قۆناغی پیریش لە گەشە دەوەستێت و بەرەو لاوازبوون دەڕوات و ئێسک وەک ئەوەی تیشکی خۆری بەرنەکەوتبێت بەرەو پووکانەوە دەچێت.

قاچەکانی شەمشەمەکوێرە بکەونە سەر زەوی

سەرگەردانی پتر داگیرمان دەکات

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٠)

شەمشەمەکوێرە ڕەمزە بۆ تاریکی و ژیانێکی ناخۆش. لێرەدا ئاماژەیە بۆ دیکتاتۆریەتی سەردەم ئەو دەم خۆی لە نیزامی بەعسییەکاندا بەرجەستە کردبوو سەرچاوەی نەهامەتییەکان بوو بۆ خەڵکی عێراق و کوردستان. ئاسۆی بەردەم هەمووان تاریک و لێڵ بوو. ڕاگواستنی گوندی دەربەندی گۆم زێدی شاعیر و داگیرکردنی لەلایەن عەرەبەوە، کاریگەریی قووڵی لەسەر شاعیر جێدەهێڵێت. لەزۆر شوێندا لە بازنەی یەک واتایی و سووڕانەوە بەدەوری قۆناغی منداڵی و گەنجێتی دەچێتە

دەرەوە چەند بابەتێکی گرنگ و ســـــەرنج ڕاکێش کە جێی بایەخی مرۆڤایەتییە دەورووژێنێت.

نالی ئێسکەکانی خۆی بە خاک و خۆڵ بەخشی

تا ببێتەوە خۆڵ

بەسەر برینی منداڵییدا بکرێ

ژانی بشکێت

حاجی قادری کۆیی ئێسکەکانی خۆی بە گۆڕ قەرەج بەخشی

تا ببێتەوە خۆڵ

بەسەر برینی منداڵییدا بکرێ

ژانی بشکێت

مەولەوی ئێسکەکانی خۆی بە سەرشاتە بەخشی

تا ببێتەوە خۆڵ

بەسەر برینی منداڵییدا بکرێ

ژانی بشکێت

منیش ئێسکەکانی خۆم بە دەربەندی گۆم بەخشی

تا ببێتەوە خۆڵ

بەسەر برینی منداڵیمیدا بکەم

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٠)

هاوکێشـــەی بابەتی لای ***ســـەباح ڕەنجدەر*** لەو دێڕە شـــیعرانەدا کە وەک میکانیزمێکی دەروونی بەرجەســـتەی کردوون. شـــــاعیر ئازارەکانی خۆی لەناو ئازارەکانی شـــــاعیرانی وەک ***نالی*** و ***مەولەوی*** و ***حاجی***دا دەبینێتەوە. کەســـێک کە تووشـــی نوســـتالژیا و هەســـتی دابڕان لە دەوروبەری لا دروست دەبێت بۆ بەرگریکردن و مانەوە و ئارامی دەروونی، پێویستی بەوەیە ئەو هەستە دەرببڕێت، بەڵکو لە ژێر پەردەوە و بە ناڕاستەوخۆ لە ڕێگەی کەسانی ترەوە کە ئەوانیش تووشـــــی هەمـــان بـــاری دەروونی بوونەتەوە دەهێنێتەوە تا جۆرێک لەو بارە قورســـــەی سەرشانی خۆی سووک بکات بەم کارەشی دوو خواستی دەروونی دێنێتەدی لەلایەک بە ناڕاســـــتەوخۆ ناخی خۆی دەردەبڕێـت کە لای داهێنەران دەبێتە بـاڵابوون. لەلایەکی ترەوە ئارامیی دەروونی دەســـــتەبەر دەکات و ئەو درزە پڕدەکاتەوە کە کەوتۆتە نێوان شاعیر و دەوروبەرەکەیەوە. ڕۆڵی نەســـــت لە جیهانبینیی زێواندا پانتاییەکی بەرچاوی بۆخۆی داگیرکردووە و هەمیشە ئامادەیی هەیە.

گەنجیەتییەکی باوان دوور و خۆڵەمێشیش

ئاگادارم باران دەتکێتە ناو گۆڕان

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٥٤)

یان دەڵێ :

ژیان کەف و پووشی سەرئاوکەوتووە

دوای چی بکەوم با بکشێمەوە ناو تەنیایی بێگەرد و شانازیم

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٤٦)

بەلای شاعیرەوە ژیان هیچ بەهایەکی نییە و کەسانی هەلپەرست ڕێزی خۆشەویستی ناگرن و لە مانای خۆشەویستیی پاک و بێگەرد ناگەن ئەوەی ئەو بەدوایدا وێڵە هەرگیز ناگات پێی و کەسیش لێی تێ ناگات ئەو بەو ژینگەیە نامۆیە کە بە دوو ڕوویی داپۆشراوە لە ناوەوە ڕق و ناحەزی ڕەگی داکوتاوە ئەم کەسێکی بێگەردە و شانازی بەخۆیەوە دەکات کە لەبەردەم شکستهێنانی لەگەڵ نواڵە و کەسە دڵ ڕەقەکان و ناحەزەکانی چۆک دانادات و بەردەوامە و خەون بە دواڕۆژیکەوە دەبینی کە تیایدا نانی ژیان و کتێبی دانایی بەختەوەری هەتاهەتایی پێ دەبەخشن. شاعیر ژیان لەگەڵ بڵقی سەر ئاودا هاوشێوە دەکات، لەو ڕوانگەیەوە کە بڵقی ئاو چەند

بەزوویی دەتەقێت و دەنیشـــێتەوە و بوونی نامێنێت، بە هەمان شێوە ژیانیش تەمەن کورتە و بە زوویی دەبڕێتەوە. لە کولتووری ئێمەدا ئەو وتەیە باوە کە دەڵێ (ژیان بڵقی ســـەر ئاوە یان ژیان پێچی مێزەرێکە) یان پێنج و دوو ڕۆژێکە ئەمەش دەلالەتی بێ بەهـایی و بێ نرخی ژیـان هەڵدەگرێت ئەوە دەگەیەنێت پێویســـت ناکات ئێمە ئەوەندە خۆمان بە ژیانەوە خەریک بکەین لەکاتێکدا دەزانین ژیان کورتە و کۆتایی دێت. کۆتایی هەموومان هەر گۆڕســـتانە بە چـاوی خۆمـان دەبینین، کەچی هەر وانەی لێوە فێر نابین.

وام لە ژووریّ گەنجیم کەڕووی هەڵێناوە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٦٣)

تەنیایی بیابانێکی یەکپارچەیە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٦٤)

با تەنیاییم دەپشکنێ

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٦٦)

هەســـتی تەنیـایی و تـامەزرۆی لەڕادەبەدەری بۆ ڕابردووی لە کیسـچوو هەسـتی نۆسـتالژیای لە دەروونی

شــــــاعیردا دروســــــتکردووە لە پـانتـایی دەقی زێوانـدا ناوەرۆکێکی ڕۆمانسییانەی لەسـەر غەمی نۆستالژیا بنیات ناوە بەوپێیەی دەقەکە زیاتر دەربڕینە لە خودێتی شـــاعیر بۆیە جۆری نۆســتالژیای تاکە کەســی لە دەقەکەدا ڕەنگی داوەتەوە ((شـــــاعیر لەم جۆرەدا گرینگی بە مـاوەیەکی زەمەنی لە ژیانی خۆی دەدات و لە بەرهەمەکەیدا دەیخاتە ڕوو، باسـی ئەو شـوێنانە دەکات، کەوا تایبەتن بە خۆی و غوربەتی تاکەکەسـی)). (سـۆران مامەند عەبدوڵلا، نۆسـتالژیا لە شـــیعری هاوچەرخی کوردیدا، ٢٠١٦، ٥٢) لەژێر ئەم جۆرە لە نۆســتالژیا چەند جۆر و بابەتێکی دیکەی نۆســتالژیا هەن دەکەونە ناو بازنەی ئەم هەســـتە تاکەکەســـییەوە . ١- گەڕانەوە بۆ سـەردەمی منداڵی ٢- گەڕانەوە بۆ گەنجی و مێرد منداڵی ٣- نۆســتالژیای دووری لە مەعشـووق دڵدار ٤- نۆسـتالژیای پیری و بیرکردنەوە لە مردن (نۆسـتالژیا لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا، ٢٠١٦، ٥٤)

تەنیایی یەک دوو گەز بوو بڕیم

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨ ،٦٣)

بە تەنیا خۆم ترپەی پێدزەی خۆم دەژمێرم

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٦٦)

هەستی نامۆبوون لای شاعیر هەمیشە بوونی هەبووە لە کۆچی دوایی باوکییەوە تا دابڕانی لە نوالە و تەنانەت دوای ڕاگواستنیان بۆ هەولێر و ئاشنابوونیان بە ژینگەی شار ئەوەندەی تر نامۆیی شاعیر بەرەو هەڵکشان ڕۆیشت. شاعیر خۆی لەم بارەیەوە دەڵێ ((ورووژان و نامۆییەکی بکوژ لە ناخمدا دەستی پێکردبوو، من لەناو وڵات و کەسوکار وماڵەکەی خۆمدا ئەو دەقەم بەرهەم هێناوە، کەچی نامۆبوون تەواو تانوپۆی چنیوە و بە ئەزموونی تاراوگەکراو نامۆبوون تێدەپەڕیم)) (سەباح ڕەنجدەر، ئەزموون، ١١٥)

ئەوەتا لە شوێنێکی تر دەڵێ:

تەنیایی کفنێکی گوڵڕەنگە

نامەوێ نا

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٧٣)

ئەم دەنگ بەرزکردنەوەیەی شاعیر ئەوپەڕی **بێ ئومێدبوونە لە دەست تەنیایی** کە بە دوو جار جەختکردنەوە نامەوێ و نا جەخت دەکاتەوە لەسەر بابەتێکی ئازار بەخش کە ناخی شاعیری لە ناوەوە تووشی تێکشکانی دەروونی کردووە.

لە پانتایی دەقی زێواندا شـــاعیر بایەخ بە ڕووداو و بەسەرهاتەکانی ڕابردوو دەدات و دەیکاتە هەوێنی داهێنان و بە هۆیانەوە جیهانێکی نۆستالژی بەرهەم دەهێنێت.

هەرچەندە بەشـــی زۆری بنیاتی دەقەکە لە ســـەر وێســـتگەی ژیانی منداڵی و گەنجی شـــاعیرە، بەڵام لەپاڵ ئەوانەشـــــدا کۆمەڵێـک پرس و چەمکی گرنـگ دەهێنێتە پێشـــەوە کە گرنگی و بـایەخ و کـاریگەرییـان هێنـدەی کـاریگەری یـادەوەرییەکـانی قۆنـاغی منـداڵی و گەنجیی شـــاعیر ڕۆڵیـان هەیە. چونکە دەقی **زێوان** خـاوەنی خەســـڵەتێکی تایبەتییە ئەویش ئەوەیە پابەندی یەک بابەت نەبووە بەڵکو چەندین بابەتی لەو دەقەدا کۆکردۆتەوە جگە لە یادەوەری منداڵی و گەنجێتی و خۆشـــەویســـتی لەگەڵ نواڵە کە بـابەتی ســـەرەکی و بنچینەیی دەقەکەن چەنـد بابەتێکی گرنگی تریشـــی هێناوەتە نێو جیهانی دەقەکە ئەم بابەتانەیشـــی بە هەســـتێکی نۆســـتالژیا بەرهەمهێناوە، لەوانەش مردن، ســـرووشـــت، مێژووی دروســـتبوونی گەردوون، ئادەم و حەوا و دروستبوونیان و دەرکردنیشیان لە بەهەشـــت، نەمری، نادادپەروەری، حەزی ســـێکســـی، پرسی کورد، لە ئەنجامی شیکردنەوەی ئەو چەمکانە بەپێی ئـامـاژەکـانیـان و ئەو دەلالەتە زمـانـانەی لەنـاو دەقەکەدا هەیانە تێڕوانین و تێگەیشـــتنی مەعریفیی شـــاعیرمان بۆ ڕوون دەبێتەوە. ((جیهانی ئەم شـــاعیرە وەک نارنجۆکێک

هەپروون بە هەپروون بووە، هیچی بەسەر یەکەوە نەماوە، پارچەکانی جارێکی دی مەحاڵە پێکەوە گرێ بدرێنەوە، بەڵام هەر پارچەیەک خۆی لە خۆیدا پێکهاتەیەکی شیعرییە (ئەحمەدی مەلا، سەردەمی نوێ، ١٣٥) ***ئەحمەدی مەلا*** پێی وایە کە جیهانی شیعریی شاعیر پارچە پارچەیە و مەحاڵە پێکەوە گرێ بدرێنەوە. بەڵام بە پێچەوانەوە من لێرەدا هاتووم بەپێی سرووشتی بنیاتی بابەتی دەقەکە پارچەکانم پێکەوە گرێ داوە.

منداڵیم لە ڕاوە ماسی و کۆلارە هەڵدان و هێلکەشکان داماڵدرا

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،١٤)

پاش ئەوەی لە گوندەکەیان و لە کەشێکی ئارام و جێگیردا لەگەڵ دایکی و باوکی و منداڵان و کەسەکانیان ژیانێکی بەختەوەری بەسەردەبرد گوندەکەیان تووشی شاڵاوی بەعسییەکان دەبێتەوە و بۆ هەولێریان ڕادەگوێزن جا لەوە ناخۆشتر نییە کە بە زۆر و دوور لە خواستی خۆت لە زێدی باو باپیرانت هەڵتکەنن و دوورت بخەنەوە ئەم ژینگە نوێیە شاعیر تووشی جۆرێک لە دابڕان و نائارامی دەروونی دەکاتەوە لەلایەک بە هۆی ئەوەی ئەو

خۆشــییانەی منداڵی لەدەســت چووە لەلایەکی تریش بەبێ باوکی ڕوو لە جێگایەکی نوێ دەکات.

دەنگێک لە هەستی جەربەزەیی شیری دایکمەوە

ئەو گۆڕە گۆڕی باوکتە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٢٣)

باوکم پیاوێکی زۆر باش بوو

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٦٠)

خۆ گونجاندن لەگەڵ ئەم بارودۆخە نوێیەدا کارێکی قورس دەبێت، چونکە خۆشـــــەویســـــتی بۆ دەورووبەر و کەســەکانی لەدەســت داوە... بەڵام لەدوای ئاشــنابوونی بە نواڵە کچێکی خانەدانی هەولێر تاڕادەیەک کەشـێکی ئارامی بۆ دروست دەبێت.

هەر وەک خۆی دەڵێ:

نواڵە ئەی خانەدان

سێبەر و هێشووی درەختی من

دەتوانی پرچی بڵاوت لە ناوەندی سەرت کۆکەیتەوە گەشتم لەناوی تەواو دەبێ

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،١٠)

نەرمە دەنگت ئەسپی بەیدەستی مەشقپێکراو بە مۆسیقایە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،١٥)

نواڵە بۆ هەمیشەیی دەمکاتە دۆستی بێهوودەیی

سبەینەی ٣١ ی ٣ی ١٩٨٣ لە درەختی شانازیم خوارد

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٢٧)

لە بری درەختی شـــانازی گەر درەختی نەمری بوایا مـانـایەکی قووڵتر و فراوانتری دەبەخشـــییە بێگەردی و پاکیی پەیوەندییەکەی نێوان شاعیر و نواڵە وەک سۆزێکی ڕاستەقینە کە لە دەروونی شاعیردایە. شـاعیر کاتی ئێستا ڕادەگرێت و لەناو ڕابردوو هەسـت بە خۆشـی و شـانازی ژیانی کۆنی خۆی دەکات بۆ کاتێکی دیاریکراو. شـــاعیر تـاڕادەیەک توانی ئەو درزەی کەوتبووە نێوان خۆی و دەوروبەرەکەیەوە بە دروســـتبوونی ئەو پەیوەنـدییە خۆشـەویستییەی لەگەڵ نواڵەدا پڕبکاتەوە، یادەوەرییەکانی لەگەڵ نواڵە زۆرە. بەڵام ئەم خۆشەویستی و بەختەوەرییە درێـژە نـاکـێشـــێـت بەهـۆی شـــکســـتـهـێـنـانـی

خۆشـــەویســـتییەکەیانەوە و پەشـــیمانبوونەوەی نواڵە لەو پەیمانەی بە شاعیری دابوو وەک شاعیر دەڵێ:

هەست دەکەم زەوی بێ پەیمانە

خۆی لە پێیەکانمان دەدزێتەوە

خۆری ئێرەش ڕوومان ناداتێ

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،١٤)

نواڵە ئێستا کاتژمێرەکەی نوستووە

ماوەیەکە پیاسەمان بەتاڵکردووە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٢١)

نامۆیی شـاعیر لە هەولێر دەگاتە لووتکە ئەو پەیمان شـــکاندنەی نواڵە وا لە شـــاعیر دەکات هەموو دنیا بێ پەیمانیان بزانێت . شـــاعیر لە ١٩٨١ بۆ ١٩٨٣ ژینگەیەکی ڕۆشـــنبیریی هاوســـەنگی لە هەولێر بەدەســـت هێنابوو کە بەلای شاعیرەوە ڕۆژانێکی خۆش بووە.

گڵکەند و مەچکۆش کۆتی داچۆڕاوی ناو خوێن و ئێسک و گیان

کێ دەڵێ بە کۆچکردنی باڵندە خێرخوازەکانیم نەزانیوە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،١٤)

لە هەمان کاتیشدا شاعیر ناوی دێتەوە بۆ سەربازی و بەناچاری خۆی لە ژوورێکی ماڵەکەیاندا حەشار دەدات بۆ ماوەی چوار ساڵ لە دەوروبەر دادەبڕێت ئەو لەم قۆناغەدا دوو شتی لەدەست داوە خۆشەویستەکەی و ژینگە ڕۆشنبیرییەکەی هەولێر.

جانتای گەنجیم پڕکرد لە خواستەکانی زەوی

بۆ لای مانگی بە بەزەیی ڕادەکەم

داوای پەناگەیەکی لێ دەکەم پێشی ڕادەگەیەنم

ئێسکی هوما پایپی پاشایە کوێرەکانە

رەژووی جەنگ لە پەنجە داگرتنێک ئاگری دا

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٧٣)

گەنجیێتی خۆی لە ژوورێکدا بەسەر دەبات. شاعیر ڕووبەڕووی نائومێدی و ڕەشبینی دەبێتەوە دیسانەوە درزێکی تر دەکەوێتە نێوان شاعیر و ئەوانی دەوروبەرەوە

شـــــاعیر لە بارێکی دەروونیی نائارام و ناجێگیردا دەژی بۆیە هەوڵدەدات کەشـــێکی ئارام بێنێتە ئاراوە و هەم ئەو درزە پڕبکـاتەوە و هەمیش ئـارامیی دەروونی بۆ خۆی بەدەست بهێنێتەوە بۆیە بە نووسینی دەقی زێوان لەماوەی چوار ساڵدا ئەو خواستە دەروونییەی دەهێنێتە دی.

ڕۆژانێکە کەسێ دەنگێک لە دەرگای کەسێکی دیکە هەڵناستێنێ

(سەباح ڕەنجدەر، ۲۰۱۸،۲٤)

درزێکی ڕووحیی گەورە دەکەوێتە نێوان شـــاعیر و کەسانی دەوروبەر ئەوانەی بڕوایان بە هەندێ شت هێناوە بێ بیرکردنەوە دەربـارەی هەنـدێ دیـاردە کە هەمیشــــە خەیـاڵ و خولیـایی مرۆڤەکـان داگیر دەکـات ئەمەش لەو پرسـیارانەوە دەردەکەوێت کە شـاعیر لە بنیاتی دەقەکەیدا ڕووبەڕوومانی دەکاتەوە و گومانی لە ڕاســـتێتی بڕوا و لێکدانەوەکان هەیە گەیشتن بە ڕاستییەکانی کارێکی قورس و ماندووکەرە.

ئاوی گومان بەسەر ئەو گیایانە دەڕێژێ

لەسەری دادەنیشن

(سەباح ڕەنجدەر، ۲۰۱۸، ۳۵)

برایمۆکیش ئاگری سێبووری ونکردووە

ژەنگ لە گۆی مەمک ژەکن

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٤٠)

برایمۆک: بەیتێکی میللیی کۆنی کوردەواری و داستانێکی پڕ لە کارەساتە برایمۆکی هەژار و ڕووتەڵە حەز لە پەری خان خوشکی میر دەکات و ئاشقی یەکدی ئەبن کە میر بەم دڵدارییە دەزانێ لە شەوێکی تۆف و کڕێوەدا برایمۆک دەرئەکا... (توحفەی موزەفەرییە. ٢٠١١، ٢٨٣) شاعیر خۆی بە برایمۆک شوبهاندووە کە بە ئەندازەیەک ئاشقی نواڵەیە ئاگرێکی لەناخیدا هەڵکردووە هەرگیز ناگات بە ئارامی کە خۆی لە بەیەکگەیشتنی نواڵەدا دەبینێتەوە بەڵام ئەو ئەو ئەشقەی ونکردووە چیدی نایدۆزێتەوە هەروەک چۆن منداڵ سێبووری بە مەمکێک نایەتەوە کە پڕبێت لە ژەک و واتە نەگەیشتنی منداڵ بە شیری دایک و نەگەیشتنی دەستی کیژان بە ڕێواس و بەسەرچوونی وادەکەی و داخ بۆ ئەوە دەخوات کە نەیتوانیوە لەکاتی خۆیدا بگات بە خۆشەویستەکەی.

سواری حیلە هاواری فریاکەوتن بەفر داپۆشت

ئاگری سێبووری پەریخان گەرمی کردەوە

برینی هەڵوەشاوەی داکەوت و کفت نووست

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٤١)

لەم شەوە چاوڕژاوەدا تەنیا گۆپاڵێکم بۆخۆم دروست کردووە

چۆن بتوانم دەست بە برینی کەسێکی دیکەوە بگرم

رووم لێنێ ڕەنگەکان یەکتری ناسڕنەوە

لەناو برژانگ و چاوی خودا فلچەیان تەڕکردووە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٤٣)

فەرهاد داســـتانێکی خۆشـــەویســـتیی کوردەوارییە زۆربەی شـــاعیرانی کورد وەکو عاشـــقێکی ڕاســـتگۆ لە شیعرەکانیاندا بەکاریانهێناوە.

پیرێژنێک گرەوی لەگەڵ چیایە

دەمی کوڵینگ بپەڕێنێ

فەرهاد پەیمان شکێن بکات

پەیمان هەورە لەناو ئاسمان خەوتووە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٥٥)

پیرێژن کە ڕەمزی خراپەیە لێرەدا ئاماژە و دەلالەتە بۆ تێکدانی نێوان دوو خۆشەویست و دیارە کەسێکی خراپ هەبووە لە ژیانی شاعیر و نواڵەدا ڕۆڵێکی خراپی گێڕاوە و بەشێکی شکستهێنانی شاعیر بۆ ئەو کەسە دەگەڕێتەوە، چونکە شکستی فەرهاد شکستی شاعیرە. شاعیر پەیمانەکەی نێوان خۆی و نواڵە بە هەور دەشوبهێنێ، کە ئاکامەکەی هیچی لێ شین نەبوو، چونکە هەور، کە دەبێتە باران ئیتر شتێک بەناوی هەورەوە بوونی نامێنێت.

کێ ڕەنگی شینی بەدەریا دا

باوکی ئاو دڵڕەقە نۆبەرەی خۆی لە ڕەنگ بێبەری کرد

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٤٣)

پرسیارەکانی شاعیر بۆ گەیشتنە بە حەقیقەت کە گومانیان لە دڵی شاعیردا دروستکردووە. لەناو ئەندێشەی خولقێنراودا باس لە واقیع دەکات.

ژیان گەڵای ڕژاوی ژێر پێی پیادە و نووکی بلیاردە

بەدەم لەرینەوەی گەردەلوولەوە کۆتایی دێ

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٤٤)

ئەم ڕستە شیعرییانە کە ڕستەی ئاسایی و یاسایی نین بۆ خۆیان خاوەن خەسڵەتێکی زمانی تایبەتن دەکرێ لە ڕوانگەی جیاجیاوە لێکدانەوەیان بۆ بکرێ لەلایەن خوێنەرانەوە. تەمەنی ژیانی بە گەڵای وەریو شوپهاندووە دەکەوێتە سەرزەوی و دوای هەڵکردنی گەردەلوولی سەختی ژیان کۆتایی بە بوونمان دێت گۆڕستانەکان دەبنە دوا وێستگەی حەسانەوەمان گۆڕی شاعیر دەبێتە نزرگەی کیژان و ژنان وەک شوێنێکی پیرۆز لێی دەڕوانن تەنانەت پیرەکانیش بۆ ئازار و سکاڵاکانیان ڕووی لێ دەکەن .

بزمارێک دەکوتمە سینگی مانگ

کراسی خوداوەندی پێوە دەکەم

گیرفانی پڕۆژەی کوشتنی کەسی تێدا نییە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٥٦)

لەو دەربڕینە شیعرییەدا شاعیر وەک سۆفییەکی شۆڕشگێڕ دەردەکەوێت. (شیعر لای سەباح ڕەنجدەر لە شێوەی جیهانێکدایە، کە نەسەرەتای دیارە و نەکۆتایی، بەڵکو لە پەڵەی جوانی، لە دەنگی نامۆ، لە بزاوتێک، لە ئاماژەیەک، لە ساتمەیەک، لە بیرەوەرییەک پێکهاتووە، لە کۆتاییدا هەموو شتێک لای شاعیر دەبێتە مادە و مایەی شیعر). (ئەحمەدی مەلا، سەردەمی نوێ، ١٣٥)

ئەم شیعرە بە چوار ساڵ نووسراوە بەپێی ژمارەکان و ڕووداو و وێنەی دوور لەیەک و بـابەتی جوێی تێـدا کۆبۆتەوە بەڵام یەک شـــت شـــادەمار و خوێنیان دەداتێ پەرە بە ژیـانیـان ئەدات ئەویش بـابەتی بنەڕەتی بنیـاتی شــیعرەکەیە کە تاڵی و تەنیایی ژیانی شــاعیرە . کارێکی ڕووحی لەپڕ دەبێ بە کارێکی سێکسی لەپاشدا خامۆشی بەجێ دێڵێ کارە ســێکســییەکە نەبۆتە کارێکی ئەبەدی و هەرگیز نەمر لای شــــاعیر لە کۆپلەی دواتردا نـامۆیی کارێکی وەها دەکات کە دڵی شــاعیر دڵۆپ دڵۆپ بەســەر ڕووحیدا بتوێتەوە گەر شــاعیر بە نواڵەش بگەیشــتایە ئەو هەســت و بیرکردنەوانەی بۆ ســاتێکیش لە هزر و خەیاڵی شاعیردا دوور ناکەونەوە نەدەبووە مایەی ئەوەی پرسیارە جەوهەرییەکانی دەربارەی بوون و نەبوون و ڕەگەزەکانی ســــرووشـــــت و گەردوونی لەبیر بەرێتەوە یاخود ببنە هۆکاری دامرکاندنەوەی حەز و خولیا ســـێکســـییەکانی کەواتە هەر بەتەنیـا نواڵە لە پشـــــت تەنیـایی و زێوانی شـــاعیرەوە نییە بەڵکو ئەبێت شـــتی تر هەبێت ئەوەی ســەرەکییە و دەبێت ئاماژەی پێبدرێ مەســەلەی ترســە لە مردن کە لە پانتاییەکی زۆردا بابەتی بنەڕەتی شیعرەکەیە بێ ئەوەی شــاعیر لایەنگری هەســتی مەرگ دۆســتی بێت، بەڵکو ئەو هاوشـــێوەی خدری زیندە ئاواتی تەمەندرێژی

دەخوازێـت تـاکو خولیـاکـانی بە ئـاکـام بگەیەنێـت و ڕاســـتییەکـانی بۆ ڕوونبێتەوە وەڵامی پرســـیـارە جەوهەرییەکـانی دەســــت کەوێـت کە پێی وایە مەرگ بەربەستە و خەونەکانی ناهێنێتە دی.

شـــاعیر ســـەوداســـەری گەڕانە، گەڕان بەدوای ئامانجێکدا کە دەیەوێت بیدۆزێتەوە یان پێی بگات لێرەوە وای نیشـان دەدات، وشـەکانی لە حاڵەتی گەڕانن بەدوای شــتە نەدۆزراوەکان هەر لەو بەســتێنەدا بەرەو ڕابردوو دەگەڕێتەوە، واتە بۆ نێو پانتـایی مێژوو. ڕابردوویەک کە پەیوەســتە بە ئەوی دڵدارەوە کە پێدەچێت بە گوێرەی ئەم ڕابردوویەکی خۆش و پڕ لە ئاســـوودەیی بێت، لەکاتێکدا پێی وایە لە ڕێگای یادەوەرییەوە دەگاتەوە بە ئەوی دڵدار و لە چاوی ئەویشدا ڕێگای خۆی دەدۆزێتەوە لە سەرتاپای دەقەکەدا وێنەی هەســـتێکی دوولایەنە بە دەربڕینی خۆشـــەویســـتی لەلایەک و ڕەخنەگرتن لە لایەک لە یار بەرجەستە دەکات بەڵام هەستی ڕۆمانسییانە و وەسفێکی ڕۆمانسییانەی یار وەک خۆشـەویستییەکی پاک و بێگەرد زاڵە بەســەر شــاعیردا. لایەنی ژیان دۆســتی شــاعیر لە ئاســـتێکی قووڵتردا ئەو هۆکارەیە کە دۆخێک بۆ مرۆڤ دێنێتە کـایەوە کە بە ئـامـانجەکـانی خۆی بگـات. لە زۆر شــوێنی دەقەکەدا ئەو ڕاســتییەمان بۆ دەردەکەوێت کە خۆشــەویســتی و عەشــق دوو هۆکاری ســەرەکین لە

هێنانەکایەوەی ژینگەیەک بۆ مرۆڤ تا بتوانێت بەدوای حەز و خواستەکانی خۆیدا بگەڕێت بێگومان کاتێک مرۆڤ حەز و خواستەکانی هاتە دی جۆرێک لە دڵنیایی و ئارامیی دەروونی بڕوابوون بە خود بەدەست دەهێنێت. خۆشەویستییە کە مانا و جوانی بە ژیان دەبەخشێت ئەوەی کە هارمۆنیای گەردوون و پێکهاتەکانی بە گشتی و هارمۆنیای ژیانی بەرهەمهێناوە. خۆشەویستییە واتا ئەوەی ژیان ڕێکدەخات و مانای جوانی پێ دەبەخشێت، خۆشەویستییە، ئەوەی ژیان ڕێکدەخات و بەڕێوەی دەبات و مانا و جوانی پێ دەبەخشێت خۆشەویستییە. پەنابردن بۆ دروستکردنی عەشقێکی بێگەرد لەگەڵ نواڵە خەونێکی گەورەی شاعیرە لەگەڵ ئەوەشدا هەوڵی دروستکردنی جیهانێکی پاکژو بێگەرد دەدات کە نموونەیی بێت و دوور بێت لە خراپەکاری و ڕق و دووبەرەکی تێیدا هەمووان هەست بە ئارامی و خۆشگوزەرانی بکات هەستی نۆستالژیا پاڵنەرێکی بەهێزە بۆ ئەوەی شاعیر پەنا بەرێتە بەر یۆتۆبیای عەشق و دروستکردنی شوێنێکی نموونەیی.

دەچمەوە گوندی گەنجینەی منداڵیم

خۆڵی ڕووی بەردەکانی هەموو دەسنووسەکانیم دەداتێ

دەمکات بە نووسەری بێهاوتا و بێباک

ئەو مانگەی لە مانگگیراندا

دەسووتێ و بەدەرەوەیە

ئەوە ئاوێنەی تا بڵێی ڕوونی گەشتنامەی منە

ئەو گۆرانییەی پاش شەو شکانەوە

خورپەی بەهەشتییانەی گوێ دەزرینگێنێتەوە

ئەوە دەنگی مردووەکانی گۆڕستانی سنگی منە

ئەو چڵە ڕەیحانە بەژن باریکانەی لە دەمی نەرمی دێراو

بای وادە بۆنیان هەڵدەگرێ بۆ ناو شاری ڕازاوە بە باخچەی گشتی

ئەوە بارانی خودایی گوندی گەنجینەی منداڵیی منە

ئەو گیایەی تنۆکەی خوناو بەژنی دەشوات

دەچێتە ناو گوڵەکانی شانازی

ئەوە برژانگی پەرژینی چاوی منە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٢٩)

هەموو کەسێک بە ڕادەیەک خەسڵەتی **نەرگسییەت** لە ڕەفتاریاندا هەیە بەبێ ئەوەی هەستی پێ بکات بەو پێیەی هەموو مرۆڤەکان هاوبەشن لە خەم و بیرکردنەوەیان بۆ دیاردەکانی ژیان لە هەمان کاتیشدا نەرگسییەتیان بە ڕادە و ئەندازەیەک تێدا دەردەکەوێت بە گوێرەی ئەو ژیانەی تێدا دەژین بە لەبەر چاوگرتنی ژینگە تایبەتی و گشتیی کەسەکە و پێگەکەی لەناو کۆمەڵدا. نەرگسییەت هەمیشە لای شاعیران و هونەرمەندان زیاتر لە کەسانی ئاسایی دەبینرێت چونکە نەرگسییەت بە ئەندازەیەکی گونجاو وەک میکانیزمێکی دەروونی بۆ ڕەوینەوەی دۆخێکی ناخۆش کە شاعیر هەست بە جۆرێک لە پەراوێز خستن بکات ئاساییە و ڕێگە پێدراوە. **ڕەنجدەر** لە یەکەم تاقیکردنەوەی شیعریی خۆیدا ئەم خەسڵەتەی نە شاردۆتەوە و لە چەند شوێنێکی زێواندا نەرگسییەتی شاعیر دەخوێنینەوە کە وەک بنەمایەکیش بۆتە بەرهەمهێنانی وێنەی داهێنراو.

شاعیر لەناو سوریالیزمیدا هەستە ڕۆمانسییەکانی تێکەڵ بە خەون و یۆتۆپیای ژیانێکی نموونەیی دەکات کە لەو واقیعە تاڵ و سەختەدا بەدەست ناهێنرێت. واقیعەکە تاڵە، جیهانێکە شتەکان وەکو جیهانی منداڵی شاعیر سادە و پاک نین.

کسپەی تەنیایی

پرسیارەکانی نالی

رنووی دەم زریان

بەهاوارەوە چوون

ناڵەی گەرمی هێمن

هەر هەموویان پێمان دەڵێن چیا جانتای زەنگیانەیە

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨، ٤٩)

شاعیر سەرسامە بە ناوەرۆکی شیعرەکانی نالی و ئەو پرسیارانەی شاعیر لە جیهانبینیی دەقەکانیدا لەبارەی هەندێ پرسی گرنگەوە ڕووبەڕووی خوێنەری دەکاتەوە. لەگەڵ ڕووحی بەرهەڵستکارانە و خۆبەدەستەوەنەدانی نالی ڕەمزی نامۆیی و نەگەیشتن بە حەبیبە و لە جیهانبینی و خۆزگە قووڵە پەستێنراوەکانی شاعیر بەرەو بردنی ئاشکراکردنی نهێنییەکانی ناوەوەی دەروونی خۆیان لە بنهۆشی شاعیردا حەشارداوە . چیاکان ڕەمزی مانەوەی کوردن و شوێنی حەوانەوەمان بوونە لێرەوە ئەوە ڕووندەبێتەوە کە لە پرسیارەکانی نالییەوە وانەیەک فێربین ئەوەیە، کە چیا – ڕەمزە بۆ شوێنی دێرینی کوردستان –

شوێنی پاراستنی هەموومان لە هەر پەلامار و هێرشێک و ئافاتێک.

زەویش جەنگەڵێکە پڕ لە ستایشکەری کیسەڵ و چرا کوژێنەرەوە

بوێری ئەوە دەکات زێوان بێتە ناوی ناڕێکییەکانی ببینن

گومان دەڵێ من ماوم

ئومێدێکی خودابەخش و نایابم

بەختی گوڵەکان دەکەمەوە

رەگیشیان دەبەمەوە ناو زەویی نەرم

نانی گەرم و باوەڕ و زیندووبوونەوە

لە دیداری پیری حیکمەتدا دەکەمە یادگار

ژیان جوانە

منداڵەکانی لاستیکێکی خەت سڕینەوەیان بەدەستەوەیە

ئەم دێڕە دەکوژێننەوە

لەشکرکێشی بۆ بەرماڵی ئێمەیە

تەشقەڵەچییەکانیش لە پاقژگەوە نەهاتوون

(سەباح ڕەنجدەر، ٢٠١٨،٧٥)

لە دیدی شاعیرەوە جوانیی ژیان هەرگیز لە دەروون و ئاواتی مرۆڤدا ناسڕێتەوە هەرچەندە لە پانتایی دەقەکەدا ئەوەمان پێ دەڵێ کە ژیانی شـــاعیر پڕە لە نائومێدی و نامۆیی و دابڕان و ڕەشـبینی، بەڵام لە ئاسـتی نەوتراوی دەقدا و هەندێ جار بە ناڕاســتەوخۆ لە تاکە دێڕێکیشــدا بێت ئەو هەســتە ژیان دۆســتییەی نەشــاردۆتەوە و دەریبڕیوە، کە دەڵێ (ژیان جوانە) ئەمە ئاواتی ســەرەکی شـاعیرە، بەڵام لەبەرانبەر ئەم ڕاسـتییە ئەوەمان پێ دەڵێ، کە لە واقیعدا ژیان جۆرێکی ترە جوانییەکانی شێوێنراوە و کەســانی خراپ بەڕێوەی دەبەن، هەر بۆیە ژیـانی بە جەنگەڵ پێناســە کردووە، کە پڕە لە کەسـانی دووڕوو و مـاســتـاوچی، کە هەمیشــە دژی جوانییەکـانی ژیـان ڕادەوەســتنەوە فوو لە مۆمی تەمەنمان دەکەن. شــاعیر خۆی واپیشــان دەدات کە هەڵە و کەموکورتی نییە و ئامادەیە و لەخۆی ڕادەبینێت لەناو ئەو جەنگەڵســتانەدا بۆ دادگاییکردن کە وەک جوانپەرســتێک و مرۆڤدۆســتێک هەمیشە تۆویی خۆشەویستی دەچێنێت و بڕوای بە بوونی خۆی هەیە و ئامادەیە لە پێناوی چاکەی مرۆڤدا قوربانی

بدات . ئەو بێ بیرکردنەوە لەسەر بابەتەکان بڕیاری کۆتایی نادات گومان لە هەبوونی هەموو شتەکان دەکات ئەم ڕایەیی شاعیر لەوە هاتووە کە دەڵێ (من بیر دەکەمەوە کەواتە من هەم) لێرەدا مەرجی گەیشتن بە ڕاستی گومانە، کەی مرۆڤ گومانی لا دروست بوو ئەو کات ئەو کەسە بوونێکی ڕاستییە.

ئومێدێکی خودا بەخش و نایابم لێرەوە شاعیر دەڵێ من کەسێکی جیاوازم خوا منی بە پاکی بە ئێوە بەخشیوە کەسێکی بە سوود و نایابم بۆ ئێوە و بۆ سروشت لەلایەک تۆوی خۆشەویستی دەچێنم و سەوزایی و جوانی لەسەر ئەو جەنگەڵستانە دەخولقێنم لەلایەکی تریشەوە مژدەی ژیان و مانەوە دەبەخشێنمەوە کە نانی گەرم وەک ڕەمز بۆ بوونی یەکەم هەوڵی مرۆڤایەتی لە کوردستان کە گەنمی چاندووە ژیان بەردەوام بووە و وشەی باوەڕ ڕەگوڕیشەی قووڵی دەگەڕێتەوە بۆ سەرهەڵدانی ئایینەکان بە تایبەتی ئەوانەی بڕوایان بە زیندووبوونەوە هەیە. چرا ڕەمزی ڕووناکییە جەنگەڵ و هەموو زەوی ڕووناک دەکاتەوە بەڵام بە نەمانی ڕووناکی گەردوون (سرووشت) جوانییەکەی دەرناکەوێت هەروەها لە واقیعشدا گەر تیشکی خۆر نەبێت زەوی شوێنێکی تاریک و ترسناک دەردەکەوێت کە بەکەڵکی ژیان نایەت. ئەو دەیەوێت پێمان

بلێت کە ژیان جوانە و ئاواتیشـی ئەو جۆرە ژیانەیە، بەڵام کەسـانێک هەن ڕەفتاریان، وەکو منداڵ وایە، کە لە نەزانیانەوەیە هەوڵی ئەوە دەدەن، کە ئەم هەستە جوانەی شـاعیر لەناوبەرن، چونکە بەرەی سـتایشـکەرەکان و تەشقەڵەچییەکان ئەوەندە زۆرن لە شێوەی لەشکرێکی بێ بەزەییدان کە هێرش دەکەنە سـەر ماڵی شـاعیر خەون و ئاواتی شـاعیر لەگۆڕ دەنێن، کە بە ئاماژەکانی سڕینەوە و کوژاندنەوە هەیانە، کە مانای مردن و نەمان دەگەیەنن هەر بەدوای شاعیرەوەیە و بەرۆکی بەرنادات تەشقەڵەچییەکان ڕەمزە بۆ کەسـانی خراپ، کە بە چاوێکی کەمەوە لە شتەکان دەڕوانن بە کەسانی دووڕوو باسیان دەکات، کە ئەمانە (لە پـاقژگەی دانتی-یەوە نەهاتوون تا بەرەو بەهەشت بچن، بەڵکو ئەوانە ژیان تاڵ دەکەن) (عەبدولرەزاق بیمار، ٢٠٠٦، ٨٤)، چونکە کەسـانی سـەر ئەم زەوییەن و بەدەر نین لەکەمو کوری و خراپەکاری. ئەم جۆرە کەسانە کە دوژمنی بەها مرۆڤایەتییەکانن ڕێز لە پاکی و بێگەردیی پێکهاتەی ڕەگەزی مرۆڤ و ژیـانـدۆسـتی نـاگرن. لەشکرکێشی دەلالەتی سوپایەک دەگەیەنێ بۆ لەناوبردنی شـتە جوانەکان لە ژیان چ گیاندار بێ و چ بێگیان. کەواتە سـەربازەکانی ئەم جەنگەڵستانە کەسانی ستایشکەر و تەشـقەڵەچی و خراپەکارانن کە دوژمنی ڕووناکی و خۆشەویستی و جوانی و مرۆڤایەتین. درزی نێوان شاعیر

و ئەوان لە ئاستی منی شاعیر و ئەوانی دەوروبەر. شاعیر لەگەل ژینگە ڕۆشنبیرییە کۆمەڵایەتییە سیاسییەکە ناتەبایە بەهۆی ڕێگرییەکانەوە.

ئەنجام

١- دەقی کراوە لە بەرهەمی ئەدەب و هونەر بەگشتی بوونی هەیە وەک چەمکێکی ڕەخنەیی لە دوای ڕێبـازی بونیادگەری هـاتۆتە نێو ڕەخنەی جیهانییەوە. دەقی کراوە بەپێی هەردوو میتۆدی هەڵوەشاندنەوەگەرایی و وەرگرتن، زیـاتر لە خوێنـدنەوەیەک هەڵدەگرێ. دەنـاســــریتەوە بە پتەوی بنیاتەکەی و لێڵی و فرەڕەهەندی لە واتادا.

٢- ئێســـتاتیکای شــیعرییەت لە شــیعری کراوەدا بە پلەی یەکەم لە فرەواتایی و بنیاتەکەیدایە و لایەنەکانی تر ڕۆڵیـان لە پێکهێنـانیدا لاوەکییە. واتـای ئەدەبی دۆزینەوەی واتای جوانییە لە دیوە شـــــاراوەکانی دەقدا کە خوێنەر لە ڕوانگەی مەعریفیی خۆیەوە ئەیبەخشــــێ بە دەقەکە. دەقی کراوە پەیوەندییەکی تیۆری و زەینی لە خوێنەر دەخوازێ کە دەبێتە مایەی بنیاتنانی ئاڵوگۆڕکردنی پەیوەندیی نێوان خوێنەر و ڕەگەزەکانی دەق.

٣- دەقی **زێوان** یەکێکە لەو دەقە شــــیعرییـانەی تـایبەتمەنـدیی کراوەیی و خەســـڵەتی فرەواتـایی هەیە لەبەردەم خوێنەردا، کە وەک دەقێکی زینـدوو بە تۆکمەیی و دەوڵەمەندی لە زمان و تەکنیک و فرە بنیاتدا دەمێنێتەوە. بەجۆرێک خوێنەر لەگەڵ هەر خوێنـدنەوەیەکدا کۆمەڵێک جوانیی دیکە دەدۆزێتەوە کە لە خوێندنەوەکانی پێشووتردا

پەی پێ نەبراوە. پابەندی زمانی شــیعری جیاوازە، چونکە ڕوو لە تەقاندنەوەی زمان و بارگاویکردن و پێکاندنی لە سەیرترین بەکارهێنانیدا دەکات.

٤- ســـــیمایەکی دیاری دەقەکە ئەوەیە کە ئەم دەقە پەیوەســـــتە بە ژیانی تایبەتی قۆناغی منداڵی و گەنجێتیی شــاعیرەوە، کە ســۆزێکی ڕاســتەقینەی لە پشــتەوەیە و شــاعیر ڕاســتگۆیە لە گێڕانەوەی ڕابوردوو بە خۆشــی و ناخۆشییەکانییەوە.

٥- بابەت و پرســـــی نهێنییەکانی بوون لە بنیات و جیهانبینیی شـیعرەکەدا جۆرێک لە نەمری و زیندوویێتی بە دەقەکە بەخشــــیوە، چونکە ئەو بــابەتــانە لە هەموو قۆنـاغەکـانی مرۆڤـایەتیـدا جێی بـایەخ و تێڕامـان بوونە لە گەڕان بەدوای ڕاســـــتییەکان و کردنەوەی دەرگـاکـان بە ڕووی ڕاستییە نەدۆزراوەکاندا.

٦- حەزی سێکس وەک بنەمایەکی غەریزەیی و وەک پــاڵنەرێکی دەروونی هۆکــاری بنچینەیی پرۆســـــەی تاقیکردنەوەی دەقی زێوانە، شــــاعیر نەیشــــاردۆتەوە، کە خەفەکردنی خواســـتە ســـێکســـییەکانی و نەگەیشـــتن بە یارەکەی، تووشی نائارامی دەروونی کردۆتەوە خۆی وەک کەسێکی تەنیا و نامۆ دەردەخات.

٧- شـــــاعیر دەیەوێ لەڕێگەی مردنی ئەوانی ترەوە ئەزموونی مردنی خۆی بکـات دەیەوێ مردن بکـات بەو چەمکەی کە دنیـای پێ ڕاڤەبکـات یـاخود مـردن لە میتـافیزیکەوە بێنێتەوە بۆ دنیـای واقیع و لەم ڕێگەیەوە تەمومژی مردن بڕەوێنێتەوە و بڵێـت ئێمە لە مردن تێدەگەین.

٨- هەســـــتی تەنیایی و تامەزرۆی لەڕادەبەدەری بۆ ڕابردووی لەکیســچوو هەستی نۆســتالژیای لە دەروونی شـــــاعیردا دروســـــتکردووە لە پـانتـایی دەقی زێوانـدا ناوەرۆکێکی ڕۆمانسییانەی لەسەر غەمی نۆستالژیا بنیات ناوە بەو پێیەی دەقەکە زیاتر دەربڕینە لە خودێتیی شاعیر بۆیە جۆری نۆســتالژیای تاکە کەســی لە دەقەکەدا ڕەنگی داوەتەوە. نـامۆیی دیاردەیەکە هەر لە ســـــەرەتـاوە ڕەگی خۆی لەناو دەروون و ڕەفتاری شاعیر داکوتیوە.

٩- شـکسـتی بەیەک نەگەیشـتنی بە نواڵە کاریگەری لەســــەر تـاقیکردنەوە شـــیعرییەکەی دەبێـت لە ڕووی دەروونییەوە وەک کەسـێکی تێکشـکاو دەردەکەوێت هەر بۆیە لە دیـدێکی ڕەشـــبینـانەوە وێنـای پەیوەنـدیی خۆی بەدەوروبەرەوە دەستنیشان دەکات.

١٠- نەرگســـــییەت و داهێنـان، **ڕەنجدەر** لە یەکەم تـاقیکردنەوەی شـــیعری خۆیـدا ئەم خەســـڵەتەی نە

شـــاردۆتەوە و لە چەند شـــوێنێکی زێواندا نەرگســـییەتی شـــــاعیر دەخوێنینەوە کە وەک بنەمـــایەکیش بۆتە بەرهەمهێنانی وێنەی داهێنراو.

١١- کارەکتەرە کولتووری و ئەدەبییەکان لە زێواندا یەکســـانە بە خودی شـــاعیر و ناوهێنانی هەریەکەیان بۆ بـابەتێـک دەگەڕێتەوە نـالی بۆ غەریبی و نەگەیشـــتن بە یارەکەی. حاجی بیری نەتەوەیی. مەولەوی ســرووشــت و بێـگەردیـی بـۆچـوونەکـانـی. هەمـوویـــان لە ئەزمـوونـی خۆشەویستییاندا بێ ئاکام بوون.

١٢- لە زێواندا شـــاعیر بەردەوام لە هەوڵی ئەوەدایە کە مامەڵەیەکی ئەفسانەیی لەگەڵ واقیعدا بکات سەرجەمی ئەندێشـــەکان بەرهەمهێنراوی خەیاڵی شـــاعیرە و لەزۆر بابەت و هەڵوێســـتی گرنگ و هەســـتیاردا خۆی دەخاتە ئاسـت پیاوە پاک و بێگەردەکان کە ئاشـقێکی ڕاسـتگۆیە و شاعیرێکی بێ هاوتا و کەسێکی ژیاندۆستە.

سەرچاوە:

١- **امبرتو ايكو**، الاثر المفتوح، ترجمة عبدالرحمن بو علي، الطبعة الثانية، ٢٠٠١، دار الحوار للنشر، سورية.

٢- **ئەحمەدی مەلا**، باجی جیا نووسین: ئەزموونی سەباح ڕەنجدەر، سەردەمی نوێ، ژمارە (١)، ٢٠١٩، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی.

٣- **ئازاد عەبدولواحید**، د. مارف خەزنەدار لە گۆڤاری ڕامان دا، ئەکادیمیای کوردی، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ٢٠١٨.

٤- **د. ئیبراهیم مەحموود خەلیل**، ڕەخنەی ئەدەبی نوێ، وەرگێڕانی: د. محەمەد تاتانی، چ١، ٢٠١٧، کەرکوک.

٥- **ئۆسکارمان**، توحفەی موزەفەرییە، پێشەکی و ساغکردنەوەی هێمن موکریانی، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، چ٣، هەولێر، ٢٠١١.

٦- **د. انور عبدالحميد الموسى**، علم النفس الادبي, منهج السيكولوجي في قراءة الاعماق، بيروت، لبنان، ٢٠١١.

٧- **پیتەر هالبێرگ و دانەرانی تر**، تیۆریی ئەدەبی و شێوازناسی، ئامادەکردن و وەرگێڕانی **ئەنوەر قادر محەمەد**، چ ٣، ئەندێشە سلێمانی، ٢٠١٨ .

٨- **د. زاهیر لەتیف**، جێگۆڕکێی دەقی کراوە و دەقی داخراو، سایتی ناوەندی چاپەمەنی و ڕاگەیاندنی خاک، ٢٠١٩.

٩- **د. رباب هاشم حسین**، النص المفتوح، مفهومه ومرجعياته، دكتورا، جامعة بغداد، كلية التربية، https://www.google.com.

١٠- ڕێبوار **سیوەیلی**، کتێبی نالی، چ ١، هەولێر، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی.

١١- **حەمە سەعید حەسەن** . فڕین بە باڵی شیعر . ناوەندی ئاوێر، هەولێر، ٢٠١٨.

١٢- **حوسێن لەتیف**، دەق لە چاوەڕوانی خوێنەردا، ڕامان، ژمارە (٢٤٤)، ٢٠١٧، هەولێر.

١٣- **چارلز برێسلێر**، وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە : **عەبدولخالق یەعقوبی**، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠٠٢.

١٤- **سەباح ڕەنجدەر**، ئەزموون وەک ئاخاوتنێک لەناو ژیان، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠١٤.

١٥- **سەباح ڕەنجدەر**، ئەزموون وەک ئاخاوتنێک لەناو ژیان، هەولێر، ٢٠١٤ .

١٦- **ســــەباح ڕەنجدەر .** (٢٠١٨) دیوانی ســــەباح ڕەنجدەر . بەرگی یەکەم . چاپی یەکەم، تاران

١٧- **سەباح ڕەنجدەر.** (٢٠١٩) چوار کتێب لەبارەی شیعرەوە . وەزارەتی ڕۆشنبیری و لاوان، هەولێر.

١٨- **سامان عیزەدین سەعدوون،** دەقە شیعرییەکانی گۆران لە ڕوانگەی دەروونناسییەوە، ٢٠١٥.

١٩- **ســەڵاح حەســەن پاڵەوان،** شــیعری کراوە لە ئەزموونی شــــیعری نوێی کوردیدا، چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، ٢٠١٠.

٢٠- **سۆران مامەند عەبدوڵڵا،** نۆستالژیا لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا، چاپی یەکەم، ٢٠١٦، تاران.

٢١- **ســــیڤا علی عارف،** النص المفتوح في الادب, فلك الدين كاكەیی، اطروحة دكتورا، جامعة السليمانية، كلية اللغات قسم اللغة العربية، ٢٠١٩.

٢٢- **سرور حسن محمد،** ملامح سريالية في شعر، ادونيس و صباح ڕنجدر، اربيل، ٢٠١٣ .

٢٣- **د. صلاح فضل،** التخيل من فئات الادب والنقد. الشركة المصرية العالمية للنشر ، القاهرة، ١٩٩٦.

٢٤- **لوقمان ڕەئووف**، بنەماکانی مۆدێرنە لە شیعرەکانی شێرکۆ بێکەسدا، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، چ ١، سلێمانی، ٢٠٠٩.

٢٥- **لوقمان ڕەئووف**. ٢٠١٢ ڕەهەندەکانی شوێنکات لە دەقە والاکانی شێرکۆ بێکەس، چاپ و بڵاوکردنەوەی سلێمانی، چاپخانەی کەمال.

٢٦- **نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد**، ئەزموونی خوێندنەوەی چەند لاپەڕەیەکی ڕەخنەیی، چاپی یەکەم، سلێمانی، سەردەم، ٢٠٠٦.

٢٧- **نەجات حەمید ئەحمەد**، تیۆری بنیاتی شاراوە، چاپی یەکەم هەولێر، ٢٠٠٨، بڵاوکراوەی ئاراس.

٢٨- **عەبدوڵڵا ڕەحمان**، ڕۆمان شیعر مێژوو سەرهەڵدان چ ١، چ ڕۆژهەلات، هەولێر، ٢٠١٢.

٢٩- **کەمال غەمبار**، بەرەو جیهانی شیعری چەند شاعیرێک، ئاراس، چ ١، هەولێر، ٢٠٠٨.

٣٠- **کەمال غەمبار**، چنینەوەی چەند وتارێکی ڕەخنەیی، چ١، چاپخانەی خانی , دهۆک، دەزگای توێژینەوە و بڵاوکردنەوەی موکریان، ٢٠١٢.

٣١- **د. میجان الرویلی، د. ســــعد البازعی** : دنیا الناقد الادبی، المركز الثقافي العربي, الدار البیضـــــاء – المغرب, بیروت لبنان, الطبعة الرابعة ٢٠٠٥ .

٣٢- دەربــارەی دەقی کراوە و دەقی داخراو، وەرگێڕانی : **عەبدوڵڵا تاهیر بەرزنجی**، ڕەخنەی چاودێر، ژ ٣٥، ٢٠٠٦ .

٣٣- **عەتا قەرەداخی**، بەدوای شیعردا لەنێوان وەهمی تازەگەری و واقیعیەتی تەقلیددا، گۆڤاری ئێستا، ژمارە (٧) ئابی ١٩٩٧، سلێمانی.

٣٤- **د. عبدالقادر عبو**، فلسفة الجمال في فضاء الشعرية العربية المعاصرة، دمشق ٢٠٠٧.

٣٥- **د. فوئاد ڕەشید محەمەد**، زاراوەی دەقی کراوە لە ڕەخنەی ئەدەبی کوردیدا، بژوهشـــــنامەی ادبیاتی کوردی، دەورەی (٥)، ژمارە (٦)، ٢٠١٩.

٣٦-https://en.wikipedia.org/wiki/Open_text